

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi

The Journal of International Social Research

Cilt: 5 Sayı: 22 Volume: 5 Issue: 22

Yaz 2012 Summer 2012

www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

**FRANSIZ MANDASI VE HATAY'IN/SANCAK'IN TÜRKİYE'YE İLTİHAK
SÜRECİNE KADAR OLAN DÖNEMİNDE TEVHİD-İ TEDRİSAT KANUNU
UYGULAMALARI (1924-1939)**

*"THE APPLICATIONS OF THE LAW ON UNIFICATION OF EDUCATION IN
THE PERIOD OF HATAY'S/SANJACK'S ANNEXATION TO TURKEY AND FRENCH
MANDATE (1924-1939)"*

Volkan PAYASLI*

Öz

Bu çalışmanın temel sorunsalı, İki dünya savaşı arası dönemde dış politikada önemli yer edinen Hatay/Sancak'ta Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun uygulamalarına ilişkin yanıtlar aramaktır. Zira Misak-ı Milli sınırlarında olmasına rağmen Türkiye'den ayrı kalan Hatay'da Osmanlı dönemine ait eğitim kurumları varlıklarını Fransızların da desteğiyle sürdürmekteydi. Çalışmada Halep'te çıkan Vahdet, Beyrut'ta çıkan Yıldız ve Sancak'ta çıkan Hacivat-Karagöz, Yeni gün Gazeteleri ışığında döneme ilişkin önemli bilgiler edinilmiştir. Aynı zamanda tarihe tanıklık edenlerin gözüyle Fransızların, Sancak'ta uyguladıkları eğitim anlayışı, eğitim kurumlarına atanan Fransız öğretmenlerin Türkiye aleyhindeki söylemleri konuyu orijinal kılan bir özelliktir. Bu çalışmanın âmâcıda, döneme analitik yaklaşarak elde edilen verilerle literatüre katkı sağlamak olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Eğitim, Fransa, Hatay, Manda, Sancak, Suriye.

Absract

The main discussion of this study is to seek answers for the applications of the Law on Unification of Education in Hatay/Sanjack, which has an important place in foreign affairs during the period between the two World Wars. Education institutions of Ottoman age were keeping their presence by the aids of the French in Hatay, which has always remain separate from Turkey, though it is within National Pact boundaries. In this study, information of great importance about the age has been achieved from the papers Vahdet of Aleppo, Yıldız of Beirut and Hacivat-Karagöz and Yeni Gün of Sanjack. Meanwhile, the education concept that the French applied in Sanjack in the eyes of the history-witnessed and the discourses against Turkey of the teachers of French origin who were appointed to education foundations are both the features that makes the subject original. The aim of this study is to contribute to the literature with the data acquired by an analytic approach to the period.

Keywords: Education, France, Hatay, Mandate, Sanjack, Syria.

* Bartın Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi.

Giriş

Türkiye Cumhuriyeti'ni Tevhid-i Tedrisat Kanunu'na götüren sürecin nedenini, Osmanlı modernleşme sürecinde aramak gerekir. 1718 Pasarofça Anlaşmasıyla Batı'nın üstünlüğünü kabul eden Osmanlı Devleti, Batı'yı örnek alarak kendisine çekidüzen vermeye başlamıştı. Modernleşmenin eğitimle olacağını anlayan devlet adamları öğretimi, medrese ve ulemanın etkisinin az olduğu askeri mekteplerde uygulamayı tercih etmişlerdi.¹ Böylelikle Batı'ya ilk pencere eğitim yoluyla açılmış, orduda modernleşmeye öncelik verilmişti. II. Mahmut döneminde gerilemenin devam etmesi üzerine, askeri alan dışında toplumsal, siyasal ve eğitim alanlarında değişiklikler yapılmıştı. İlk olarak 1838 yılında ilköğretimde islahat yapılmasına ilişkin raporda² Sıbyan Mektepleri³ yanında Rüşdiye'lerin açılması kararlaştırılmıştı. İlk Rüşdiye olarak "Mekteb-i Maarifi Adliye" ve daha sonra "Mekteb-i Ulumu Edebiye" adında orta dereceli okullar açılmıştı. Okulların ders programları geleneksel olmakla birlikte, Fransızca ve modern derslere yer verilmişti. Amaçları devlet memuru ve tercüman yetiştirmekti.⁴Tanzimat'ın ilanıyla birlikte Tanzimatçılar, eğitimin devletin denetiminde, modern olmasını istemişlerdi. Temel amaç; Müslüman tebaayı cehaletten kurtarmak, Osmanlı ruhunu halka benimsetmek⁵, Osmanlı toplumunu birleştiren, kaynaştıran eğitim sistemi oluşturmaktır.⁶ Bu dönemde medrese dışında yeni bir ortaöğretimin oluşturulması gerekli görülmüş ve önce bu alanda işe başlanmıştır.⁷ Nitekim ilköğretim düzeyinde "Rüşdiyeler", ortaöğretim düzeyinde "İdadi⁸ ve Sultaniler", Tanzimat döneminde üç kademeye teşekkül etmiştir.

Abdülmecit, halk arasındaki cahilliği kaldırmak istemiştir. Bu sebeple maarif meselelerini incelemek üzere 1845'te, "Meclis-i Maarif-i Muvakkaf" kurulmuştur.⁹ Böylelikle eğitim, belli bir idareden yönetilerek ilk kez kurumsallaşma yoluna gidilmiştir. Yine bu dönemde eğitimin sistemleşmesi ve modernleşmesi için daimi bir meclis kurulması öngörülmüş ve 1846'da "Meclis-i Maarif-i Umumiye" kurulmuştur.¹⁰ Meclis, maarif işleriyle doğrudan ilgilenen ilk kuruluş olması bakımından önem taşımıştır. 1847 yılında Meclis-i Maarif-i Umumiye, "Mekteb-i Umumiye Nezareti" adını almıştır. Bu kuruluş, Rüşdiye ve Sıbyan mektepleriyle ilgilenmiş, içinde okulların teftişiyle ilgili muim denilen müfettişler bulunmuştur.¹¹ Bu dönemde açılan modern okullarla ilgili yapılanma ve örgütlenmeye paralel

¹ Nitekim 1773'te Mühendishane-i Bahri Hümayün, 1796'da Mühendishane-i Berr-i Hümayün açılarak batı tarzında ilk modern mekteplerinin temeli atılmış oldu. XIX. yüzyılda bu mektepleri Mekteb-i Tıbbiye(1827), Mektebi Harbiye(1834), gibi müesseseler takip etti. Bkz: Bayram Kodaman (1980). *Abdülhamit Devri Eğitim Sistemi*, İstanbul: Ötügen Yayınları, s.13.; Ayrıca bkz: Ergun Özbudun (1995). *"Halifeliğin Kaldırılmasının Cumhuriyet'in Laikleşmesinde 3 Mart 1924 Tarihi Kanunların Önemi Paneli*, AAM, s. 27.; Niyazi Berkes(2005). *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, İstanbul:Yapı Kredi Yayınları, s.184-185.; Bernart Lewis(2004). *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Ankara: TTK, s.84-85.; İlber Ortaylı(1999). *İmparatorluğun En Uzun Yılları*, İstanbul: İletişim Yayınları, s. 185.

² Bu rapora göre maarif işlerinin gayesi insanı ahirette olduğu kadar hayata da hazırlaması gerektiği, dini bilgilerin yanı sıra, fen ve ilimin insanı dünyada mutlu olmasını sağladığı, ilk, orta, yüksek öğretimde birliğin sağlanması gerektiği belirtilmişti. Bkz: Kodaman, a.g.e, s.103.

³ Sabi denilen 5-6 yaşındaki çocuklara eğitim veren bu okulun amacı; çocuklara okuma yazma öğretmek, İslam dinini ve kur'anı ezberletmekti. Genelde 1) Elifba 2) Kur'an 3) İlmi Hal 4) Tevhid 5) Türkçe ahlak risaleleri 6) Türkçe 7) Hat dersleri verilirdi. Bkz: Hasan Ali Koçer(1992). *Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi (1773-1923)*, İstanbul: MEB, s.7.; Osman Ergin(1977). *Türk Maarif Tarihi*, C.I-II, İstanbul: Osman Bey Matbaa, s.82.; Cahit Yalçın Bilim(2002). *Türkiye'de Çağdaş Eğitim Tarihi(1730-1876)*,Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, s.195.

⁴ Lewis, a.g.e, s.85.; Berkes, a.g.e, s.183.; Ayten Sezer(1985). *Atatürk Dönemi Millî Eğitim Politikası*, Ankara: HÜ, AİİTE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, s.11-12.

⁵ Ortaylı, a.g.e, s.187.

⁶ Kodaman, a.g.e, s.14.

⁷ Yahya Akyüz (2006). *Türk Eğitim Tarihi*, Ankara: Pegam Yayınları, s.164.

⁸ İdadi Arapça kökü " idad" tan türemiştir. Hazırlık anlamına gelen bu kelime orta öğretimin bir kademesi olarak ele alınmıştı. Öğretim süresi üç yıl olup, rüşdiye mezunlarının ders gördüğü yer olmuştur. Bkz: Faik Reşit Unat, *Türkiye Eğitim Sisteminin Gelişimine Tarihi Bir Bakış*, MEB, Ankara, 1964, s.3; Koçer, a.g.e.s.131.; Ergin, C.I-II, a.g.e, s.495.

⁹ Abdülmecit, 1845'te yüksek şurada söylediği açılış nutkunda eğitimin amaçlarını çok kısa bir şekilde " din ve dünya için gerekli olan din bilgilerini ve yararlı bilimleri(Fen'leri) yaymak ve halk arasındaki cahilliği kaldırmak" olarak özetlemiş ve bir Maarif Meşveret Meclisi ya da Şurası kurulduğunu belirtmişti. Bkz: Berkes, a.g.e.s.230.

¹⁰ Lewis, a.g.e.s.113.; Ortaylı, a.g.e, s.187.

¹¹ Akyüz, a.g.e.s.192.

olarak, eğitimdeki ikilikler su yüzüne çıksa da ulema'nın ve medresenin etkisinden uzak öğretmenleriyle, yeni ders programıyla laik bir eğitim sisteminin yolu açılmış oldu.¹² Ayrıca bu dönemde yaşanan ikilikler, imparatorluğun dinsel-geleneksel yapısını ve kültürel ikiliği iyice pekiştirmişti.¹³ Yaşanan gelişmelerle birlikte medreseler ilim yapılan yer olmaktan çıkmış ve ilim tarihi okutulan, eskinin tekrar edildiği yer olmuştu.¹⁴ Modernleşme çabalarının hızlandığı bu dönemde, "laik eğitim" yoluyla "Osmanlıcılık" ideolojisini teşvik eden Fransız Hükümetinin tavsiyesiyle, 1867'de Osmanlı eğitim kurumlarının sistemleşmesi için proje hazırlatıldı.¹⁵ Bu doğrultuda 1869'da " Maarif-i Umumiye Nizamnamesi" yapıldı.¹⁶ Tanzimat öncesi ve sonrası medrese zihniyeti, bu dönemde devam etmiştir. Modernleşme çabaları için açılan yeni okullar, medresenin etkisinden uzak kalamamıştı. Medrese-mektep ikiliğinin yanında azınlık (Rum, Ermeni, Yahudi) okulları yer almaktaydı. Bu durum, ayrı ayrı ilke ve dünya görüşüne sahip üç türlü neslin yetişmesine sebep olmuştu. Farklı din, dil ve kültüre dayalı programla farklı zihniyette nesillerin yetişmesine yol açan bu kozmopolit eğitim, alınan önlemlere rağmen devam etmişti.¹⁷ Cumhuriyet döneminde eğitim alanında yapılan değişikliklerin kaynağında, mektep-medrese olarak özetlenebilecek bu ayrılığın ortadan kaldırılması yatmaktaydı.¹⁸ I.Meşrutiyet dönemine baktığımızda, II. Abdülhamit'in ilan etmek zorunda kaldığı Kanuni Esasi'de, maarife ait maddeler yer almıştı.¹⁹ Bu bağlamda eğitim, devletin elinde olup, ilköğretim mecburi hale getirilmişti. Sıbyan, Rüşdiye, İdadi ve Sultaniler, Osmanlı coğrafyasının Anadolu kısmının her tarafında açılmıştı. Bunlara paralel olarak yeni yüksek ve mesleki okullarda açılmıştır.²⁰

II. Meşrutiyet döneminde ise eğitim ve öğretimde ulusallaşma konusu ele alınmıştır. Özellikle İttihat ve Terakki'nin fikir babası Ziya Gökalp, eğitimi dinin gölgesinden uzaklaştırmak istemiştir. İslamcılar ve Batıcıların yanında yavaş yavaş etkisini artıran Ziya Gökalp; eğitim, din ve millileşme konusunda muhtıra hazırlamıştır. Muhtırada Cumhuriyet dönemini etkileyecek olan cami, medrese gibi bütün din kurumlarının mali işlerini, yeni kurulacak Evkaf Bakanlığı'na verilmesi, bütün medreselerin Meşihatten alınarak Maarif Bakanlığı'na bağlanması istenmiştir.²¹ Ziya Gökalp'ın laiklik, milliyetçilik, milli eğitim, milli tarih ve kültür konuları, Cumhuriyet dönemi eğitim anlayışını şekillendirecek olan Atatürk'ü etkilemişti.²² Dönemdeki fikir cereyanlarından olan İslamcılık, Türkçülük, Batıcılık fikirleri arasında, " Batıcılık ve Türkçülük" Cumhuriyet dönemi eğitim anlayışını etki altına alacaktır. Özellikle Batıcılık fikrini savunan Abdullah Cevdet ve Celal Nuri'nin görüşleri²³, Cumhuriyet dönemi inkılaplarının alt yapısını teşkil edecektir. Ancak Tazimattan beri yapılan ıslahat çalışmaları, teorik alanda yani kanunlarda ve nizamnamelerde kalmıştır.²⁴ Milli Mücadelenin zaferle sonuçlanmasıyla birlikte Atatürk, Osmanlı Devleti'nden kalan sorunlara çözüm getirmek ve laik, modern milli bir toplum yaratmak için muhafazakâr çevreye ve onun

¹² Lewis, a.g.e, s.114.

¹³ Emre Kongar(1994) *İmparatorluktan Günümüze Türkiye'nin Toplumsal Yapısı*, C.I-II, İstanbul: Remzi Kitapevi, s.120-121.

¹⁴ Kodaman, a.g.e, s.11.

¹⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz: Berkes, a.g.e, s.263.; Unat, a.g.e, s.47.; Kodaman, a.g.e, s.209-213.

¹⁶ Bu nizamnamedeki temel amaç bütün eğitim sisteminin bir düzene konulmasıydı. Nizamnameye göre eğitim üç kademededen oluşmaktaydı. İlk derece Sıbyan mektepleri ve Rüşdiye'lerden oluşmaktaydı. Böylelikle sekiz yıllık bir öğrenim dönemi kapandı. İkinci derecede İdadi ve Sultaniler yer almaktaydı. Üçüncü derecede " Mekteb-i Aliye"den yüksek okullar yer almaktaydı. Bkz: Koçer, a.g.e, s.127.; Akyüz, a.g.e, s.192.

¹⁷ Ayten Sezer, " Atatürk Dönemi Eğitim Politikaları", Türk Yurdu, C.20, S.160, Aralık 2000, s.113

¹⁸ Yasemin Doğaner (2000). *Atatürk İnkılaplarının Topluma Yansıması*, Ankara: HÜ, AİİTE, Yayınlanmamış Doktora Tezi, s.194.

¹⁹ Bu maddeler için bkz: Koçer, a.g.e s 125; Akyüz, a.g.e.s.224.

²⁰ Bunlar Maliye mektebi (1878), Hukuk mektebi (1878), Güze sanatlar (1879), Gümrük mektebi (1892), Tıbbi okul (1898)dur. Bkz: Lewis, a.g.e.s.180.; Koçer, a.g.e.s.135.

²¹ Ayrıntılı bilgi için bkz: Berkes, a.g.e, s.458-459.; Koçer, a.g.e, s.225-227.

²² Akyüz, a.g.e.s.310.

²³ Bu görüşler için bkz: Lewis, a.g.e, s.234-236.

²⁴ Kodaman, a.g.e, s.17.

dayandığı zihniyete karşı mücadele etme çabalarına girmiştir.²⁵ İstenilen hedefe ulaşmada eğitimin oynadığı büyük role inanan Mustafa Kemal Atatürk, daha milli mücadele devam ederken, 16 Temmuz 1921'de Ankara'da Maarif Kongresi'ni toplamış, eğitim konusunu tartışmaya açmıştır.²⁶ Mustafa Kemal Atatürk, eğitimle ilgili görüşlerini kongrenin açılış konuşmasında şöyle belirtmiştir: "...Şimdiye kadar takip olunan tahsil ve terbiye usullerinin, milletimizin tarihi tedenniyatında en mühim bir amil olduğu kanaatindeyim. Onun için bir milli terbiye programından bahsederken, eski devrin hurafatından ve evsafi fitriyemizle hiç de münasebeti olmayan yabancı fikirlerden, şarktan ve garptan gelebilen bilcümle tesirlerden tamamen uzak, seciye-i milliye ve tarihiyemizle mütenasip bir kültür kastediyorum..."²⁷ sözleriyle ileride izlenecek olan eğitim politikasının, Osmanlı Devleti'nden farklı olacağını belirtmişti. Eğitimde milliliğin ve millileşmenin altı çizilerek, eğitimin ulusallaşması ilk hedef olarak görülmüştür.²⁸ Kongrede ilk ve ortaöğretim kademelerinin hedefi ve programı belirlenerek, gelecekteki eğitimin verimli bir şekilde çalıştırılacağı belirtilmişti.²⁹ Atatürk'ün eğitim anlayışında millete sahip çıkan, milli birlik ve beraberliğe önem veren bir düşünce yatmaktaydı. 1 Mart 1922' de mecliste yaptığı bir konuşmada:³⁰ "Yetişecek çocukların ve gençlerin, öğrenim sınırları ne olursa olsun ilk olarak Türkiye'nin bağımsızlığına, milletinin geleneğine düşman olan bütün unsurlarla mücadele etme lüzumu öğretilmelidir." demiştir. Bu ifadeyle, Cumhuriyet dönemi eğitim anlayışının felsefesi ortaya konulmuştu. Eğitimde modernleşme sürecine girilmesiyle beraber, özellikle 1923 yılından itibaren eğitimin birleştirilmesi meselesi de yoğun olarak tartışılmaya başlanmıştı.³¹ Atatürk, 1923 yılında İzmir'de yaptığı bir konuşmada halk tarafından kendisine medrese ve evkaf ne olacak suallerine cevaben, bu soru ne zaman gündeme gelse, karşı koyan bir grubun bulunduğunu dile getirmişti.³² Bu konuşmadan hemen sonra eğitimin birliğine, kadınların ve erkeklerin aynı programlardan mezun olmaları gerektiğine vurgu yapmıştır.³³ Görüldüğü üzere köklü bir değişim için kamuoyu hazır değildi.

Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte, Osmanlı Devleti'nden yeni Türkiye'ye miras kalan eğitim anlayışı, Cumhuriyet ideolojisiyle bağdaşmamaktaydı. Okullarda Cumhuriyet rejiminin gerektirdiği ve yeni Türkiye'nin ihtiyaç duyduğu nesiller yetiştirmek gerekmektedir.³⁴ Dönemin milli eğitim politikası halkçı ve halka doğru bir özellik taşımalıydı. Cumhuriyet'in ilanından sonra, düşünülen eğitim modelini hayata geçirmek için Eğitim Bakanı İsmail Safa Bey " Misak-ı Maarif" genelgesi yayımlamıştı.³⁵ Milli mücadele dönemi ve sonrasında gelişmelere rağmen Osmanlı Devleti döneminden kalma sorunlar, dinin her alanda etkili olması nedeniyle eğitimde istenilen düşünceler gerçekleşememekteydi. Nihayet Ulu Önder, 1 Mart 1924'te meclis açılışında " Milletlin arayı umumiyesinde tespit olunan terbiye ve tedrisatın tevhidi umdesinin bila ifatei an tatbiki lüzumunu müşhade ediyoruz."³⁶ sözleriyle Tevhidi Tedrisat Kanunu'nun suretle uygulanmasını dile getirmiştir. 2 Mart 1924'te Halk Fırkası gurubu, mecliste Atatürk'ün üzerinde durduğu konuları ele alıp, bu doğrultuda hazırladıkları önergeyi, meclis başkanlığına sunmuşlardı.³⁷ Bu önergede ilkin, halifelik kaldırılması ve Osmanlıları soyundan olanların yurt dışına çıkarılması, ikincisi Şerri'ye ve Evkaf Vekâleti ile Erkânı Harbiye-yi Umumiye Vekâleti'nin kaldırılması, üçüncüsünde ise Tevhidi Tedrisat Kanunu ile ilgili yasa tasarısı yer

²⁵ Tarık Zafer Tunaya(1999). *Batılılaşma Hareketi*, C. II, İstanbul: Cumhuriyet Yayınları, s. 23; Emre Kongar (1983). *Devrim Tarihi ve Toplum Bilim Açısından Atatürk*, İstanbul: Remzi Kitapevi, s. 306-307.; E.Jan Zürcher(1993) *Modern Türkiye'nin Tarihi*, İstanbul: İletişim Yayınları, s. 252.

²⁶ Osman Ergin, *Maarif Tarihi*, C. 5, Osman Bey Matbaa İstanbul, 1997, s. 1634.

²⁷ *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri* (1997). C.II, Ankara: AAM, s. 19-20.

²⁸ Seçil Akgün, " *Tevhid-i Tedrisat*" Cumhuriyet Dönemi Eğitim Politikası, İstanbul: MEB, s. 37.

²⁹ Mustafa Ergün (1982). *Atatürk Devri Eğitim*, Ankara: A.Ü. DTCF Yayınları No: 35, s. 18.

³⁰ *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, C. I, s. 247.

³¹ Taylan Filiz(2005) *Milli Mücadele ve Cumhuriyet Dönemi'nde Öğretmen Örgütlerinin Eğitim Sorunlarına Bakışı(1920-1935)*, İÜ, AİİTE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, s. 59.

³² Akgün, a.g.m, s. 41.

³³ İhsan Sungu(Temmuz 1938)."*Tevhid-i Tedrisat*", *Bellekten*, S. 7-8, s. 423.

³⁴ Akyüz, a.g.e, s. 331.

³⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz: Mahmut Tezcan (1981). *Atatürk ve Eğitim*, Ankara: Türk Eğitim Derneği Yayınları, s.152.

³⁶ *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, C. I, s. 347.

³⁷ Seçil Akgün(2006) *Halifelik Kaldırılması ve Laiklik(1924 -1928)*, İstanbul: Temel Yayınları, s.196.

almıştı.³⁸ İlk olarak Halifeliğin ilgası ve hanedanın yurt dışına çıkarılması hakkındaki yasa tasarısı iki oturumda tartışıldıktan sonra onaylandı. Üçüncü oturumda Şerriye ve Evkaf Vekâleti'nin lağvı ve Diyanet Reisliği hakkındaki kanun onandı.³⁹ Tevhid-i Tedrisat yasası oturumuna gelince, eğitimin birleştirilmesi gerekçelerini Saruhan milletvekili ve 57 arkadaşı, şöyle ifade etmişlerdi:⁴⁰ “ *Gülhane hattı hümayünden sonra açılan Tazimatı Hayriye Devriyede saltanat münderisi Osmaniye tevhidi tedrisata başlamak istenmiş ise de buna muvakkaf olamamış ve bilakis bu hususta bir ikilik bile vücuda gelmiştir. Bu ikilik vahdeti terbiye ve tedris noktai nazarından birçok mızır neticeler teolidetti. İki türlü terbiye bir memlekette iki türlü insan yetiştirir. Bu ise vahdeti his ve fikir ve tenasüt gayelerini külliyyen mühildir.*” sözleriyle Tanzimat'tan beri var olan ikili eğitim anlayışının iki türlü insan yetiştirdiği, bunun ise olumsuz sonuçlara sebebiyet verdiği vurgulanmıştı. Tevhid-i Tedrisat Kanunu hakkındaki kanun teklifi, 3 Mart 1924'te kabul edildi.⁴¹ Bu kanunla birlikte, ülke genelinde farklı adlar altında faaliyette bulunan okulların bir merkezde toplanması söz konusuydu. Buna göre, “ Madde 1. Türkiye dâhilindeki bütün müessesatı ilmiye ve tedrisiye, Maarif Vekaleti'ne marbuttur, Madde 2. Şer'iye ve Evkaf Vekaleti veyahut hususi vakıflar tarafından idare olunan bilcümle medrese ve mektepler, Maarif Vekaletince devir ve raptedilmiştir...”⁴² ifadesiyle tüm okullar Maarif Vekaleti'ne bağlanmıştı. Osmanlıdan beri süre gelen ikili eğitim anlayışına son verilmiş, medreseler kapatılmıştı. Eğitimde milliliğin esas alındığı bu dönemde, Cumhuriyet ideolojisine uygun nesiller yetiştirilmesi için çaba sarf edilmişti.⁴³ Tevhid-i Tedrisat kavramı içerisinde millilik, laiklik ve çağdaşlık vurgusu yapılarak “ Osmanlılık” kavramından “Milliliğe”, dini eksenindeki eğitim anlayışından, laik eğitime, geleneksel anlayıştan, çağdaş anlayışa geçilmişti. Alınan kararlar eğitimin ve devletin laikleşmesi için önemli bir adım atılmıştı.⁴⁴ Kanun tasarısı kabul olduktan sonra, Maarif Bütçesi müzakeresi esnasında, medreselerin hemen kapatılması tartışmaya sebep olmuştu. Maarif Vekili Vasıf Bey, eskiden medreselerin çok değerli insanlar yetiştirdiği; ancak daha sonra kimisi askerden kaçarak, kimisi ise medreseye adını yazdırarak dışarıda sanatla uğraştığını belirtmişti. Ayrıca medreseden mezun olanların çoğu, bakkalcık ve esnafılık yaptığını belirterek tartışmayı noktalamıştı.⁴⁵ Genç Cumhuriyet'in kurumları çağdaş, milli, çağın ihtiyaçlarına cevap veren nitelikte olmalıydı. Farklı eğitime neden olan eskinin yanında yeniyi yaşatma çabaları, böylelikle sona ermişti. 1924'te ortaöğretim kurumları üçer yıllık olmak üzere iki basamağa ayrılmıştır. Bunların ilk devresi “ortaokul” ikinci devresi ise “lise” olarak adlandırılmıştı.⁴⁶ 1924'te kızlarla erkeklerin aynı eğitim sistemine dâhil edilip, aynı sınıflarda okutulması istenmişti.⁴⁷

Öğretim Birliği çerçevesinde laikleşmenin temellerini güçlendirmek doğrultusunda, medreselerden doğan boşluğu doldurmak, imam ve hatip yetiştirmek için, 1924'te İstanbul Üniversitesi'ne bağlı sınırlı sayıda İmam Hatip okulları açılmıştı.⁴⁸ Türkiye Cumhuriyeti'nin eğitimde takip ettiği politika, laiklik ve millilik esasları üzerine inşa edilmişti. Tevhid-i Tedrisat

³⁸ TBMM Zabıt Ceridesi(1968). C. 7, D.II, İ.II, s.17; Atatürk(1999). *Nutuk*, C.II, Ankara: TTK, s.1131.

³⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz: Sungu, *a.g.m*, s.424-430.

⁴⁰ TBMM Zabıt Ceridesi (1968). C. 7, D.II, İ.II, Ankara: Meclis Matbaa, s. 25.

⁴¹ TBMM Zabıt Ceridesi, C. 7, D.II, İ.II, s.25, 26, 27; Ayrıca bkz: Necdet Sakaoğlu (2003). *Osmanlıdan Günümüze Eğitim Tarihi*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi, s.169.

⁴² Kanun metninin tamamı için bkz. *TBMM Kavanin Mecmuası*(1924). C.II, D.II, İ.I, s. 242; Türkçe metni için bkz: *Düstur*(1931). C.5, 3.Tertip, s. 667.

⁴³ Ayten Sezer(1994). *Atatürk Dönemi Yabancı Okullar(1923-1938)*, Ankara: HÜ, AİİTE, Yayınlanmamış Doktora Tezi, s.35.

⁴⁴ Emre Kongar, *İmparatorluktan, a.g.e*, s. 125.

⁴⁵ Tartışma metni için bkz: *TBMM Zabıt Ceridesi* (1975). C.8, D.2, İ.2, Ankara: TBMM Matbaası, s. 821; Ayrıca bkz: Sungu, *a.g.m*, s. 430-431.

⁴⁶ Ergin, C.V, *a.g.e*, s. 2005.

⁴⁷ *TBMM Zabıt Ceridesi, a.g.e*, s. 826.

⁴⁸ İlahiyat fakültesinin açıldığı yıl öğrenci sayısı 224'tü. 1934'te bu sayı 20'ye düşer ve aynı yıl ilahiyat fakültesi kapanır. İmam ve Hatip okulları ise dini bir örgüt ve onu destekleyen mali kaynak olmadığı için 1930-1931 yıllarında kapanır. Bkz: İhsan Başgöz, E. Willson (1968). *Türkiye Cumhuriyeti'nde Milli Eğitim ve Atatürk*, Ankara: Dost Yayınları, s. 82; Ayrıca bkz. Sina Akşin,(1997) *Yakınçağ Tarihi*, C.II, İstanbul: Cumhuriyet Yayınları, s. 51-52.; Burhan Göksel(Temmuz 1985). “Atatürk'ün Eğitim Konusunda Görüşleri ve Misak-ı Maarif”, AAM, C.I, S.3, s. 938.; M. Cem Şahin (2000). *Laik Eğitim Uygulamaları Açısından Cumhuriyet Dönemi Türk Eğitimi(1923-1960)*, GÜ, EBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisan Tezi, s. 70.

Kanunuyla birlikte, Türk okullarında uygulanmak istenen eğitim anlayışı yabancı okullarda da uygulanmak istenmişti. Devleti içten parçalamaya çalışan yabancı okulların, dini propaganda yapmaları önlenmek istenmişti. Böylelikle yabancı okullarda mabetler dışında dini semboller kaldırılacak, Müslümanların ve başka mezhepten öğrencilerin, okullardaki dini ayinlere katılması yasaklanacaktı.⁴⁹ Tevhid-i Tedrisat Kanun'u gerçekleştikten sonra Atatürk, 22 Eylül 1924'te Samsun öğretmenlerine hitaben şöyle demiştir: *"Dünya'da her şey için, medeniyet için, hayat için, muvaffakiyet için, en hakiki mürşit ilimdir, fendir. İlim ve fen'in haricinde mürşit aramak gaflettir, cehalettir, dalalettir."* sözleriyle eğitimin, dinin alanı dışında akla ve bilme dayalı olmasını istemişti. Cumhuriyet dönemi milli eğitim politikasında, eğitim hizmeti, devletin eliyle gerçekleşen bir kamu hizmeti haline gelmişti. Osmanlı Devlet'inden farklı olarak eğitim kurumlarının laikleşmesinde, önemli hamleler atılmıştı.⁵¹ Böylelikle eğitimde fırsat eşitliği yaratılmış, ilköğretim mecburi ve parasız hale getirilerek köklü bir kültürel değişime gidilmişti.

22 Mart 1926'da Tevhid-i Tedrisat Kanunu ışığında hazırlanan, Maarif Teşkilatı Kanunu ile eğitim ve öğretimde köklü değişikliklere gidilmişti. Bu bağlamda, Milli Eğitim Bakanlığı'nun izni olmadan hiçbir okulun açılmayacağı belirtilmiş, okulların müfredat programları değiştirilmiş, çağdışı dersler programdan kaldırılmıştı.⁵² Cumhuriyet kazanımlarının okullara yerleşmesi için Tarih, Coğrafya ve Hayat Bilgisi derslerinin saatleri artırılmış, toplu tedrisat usulüne geçilmişti.⁵³ Ayrıca hiçbir okul kitabı Türkiye'nin dününü, bugününü kötüleyen cümlelere yer vermeyecek, yabancı okullarda Türk Dili, Türk Tarihi ve Coğrafya dersleri Eğitim Bakanlığı'nın atayacağı Türk öğretmenler tarafından okutulacaktı.⁵⁴ Böylelikle yabancı okullarda, Türk kültürüne düşman, ülkeyi bölecek nesillerin yetişmesine engel olunmuştu.1926'dan itibaren, kız ve erkek çocuklarının aynı programlarda eğitim görmeleri sağlanmıştı. Tevhid-i Tedrisat Kanunuyla eğitimde laikleşme atımları, müfredat programlarına da yansımıştır. 1927'de din dersleri seçmeli hale getirilmiş, 1928 yılında Anayasadan, "devletin dini İslam'dır" ibaresinin çıkarılmasıyla din dersleri, 1930'da şehir okullarında, 1933'te köy okullarında ders programlarından çıkarılmıştı.⁵⁵

1929 tarihli İlk mektepler Talimatnamesine göre ilk mekteplerin amaçları, ilk sınıftan son sınıfa kadar çocukları milli hayata hazırlamak, çocuklara eğitimde Türklük ve Türk vatanını esas mihver teşkil etmek olmalıdır. Aynı zamanda milli hisleri güçlendirmek için çocuklara bayrak sevgisi aşılanmalıdır. Bu bağlamda okullarda sabah bayrak törenleri yapılmalı ve milli bayramlar kutlanmalıdır.⁵⁶ Böylelikle millilik vurgusu ön plana çıkmış ve inkılâplara bağlı bireyler yetiştirmek istenmişti. Okul bireyi hayata hazırlamalı ve ülkesine faydalı birey haline getirmeliydi.1930 tarihli Lise ve Orta Mektepler Talimatnamesinde öğretmenlerden, Cumhuriyet eğitimi vermek için programların dışında her fırsatı değerlendirmeleri istenmiştir. Bu amaçla Tarih, Coğrafya, Yurttaşlık Bilgisi, Sosyoloji, Felsefe Cumhuriyet eğitiminin üzerinde durduğu önemli dersler olmuştur. Tarih dersleri için Tarih Kurumunca hazırlanan 4 ciltlik kitap, Vatandaşlık için Atatürk'ün fikir ve telkinleriyle, Afet İnan tarafından yazılan "Medeni Bilgiler", derslerde okutulmuştu.⁵⁷ 1931 tarihli genelgede, her dersin asıl amacı; öğrencinin Türk milletine ve Türkiye Cumhuriyetine faydalı hale getirmektir. Her Türk çocuğu, Cumhuriyet rejiminin psikolojisi ve ideolojisini tamamen kavramalıydı.⁵⁸ Tevhidi Tedrisat Kanunuyla, devletin siyasi ve kültürel kadrolarından İslamcılık düşüncesi tasfiye edilmiş, İslamcılık ideolojisinin yerini milli ve laik değerler almıştı. Laik Türkiye Cumhuriyeti'nin takip etmiş olduğu milli kültür politikası gereğince, 1931-1935 yıllarında ilk ve orta mektep programlarında

⁴⁹ Sezer, *Yabancı Okullar*, a.g.t, s. 37.

⁵⁰ *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, C. II, s. 202.

⁵¹ Hamza Eroğlu(Kasım 1987). "Modern Eğitim İlkesi Olarak Eğitim Birliği ve Yanlış Uygulamalar", AAM, C. 4, S. 10, s. 36.

⁵² Ahmet Mumcu(1984). *Tarih Açısından Türk Devrimlerinin Temeli ve Gelişim*, İstanbul: İnkılâp Yayınları, s.153.

⁵³ Doğaner, a.g.t, s. 200.

⁵⁴ Başgöz, Willson, a.g.e, s.84.

⁵⁵ Ayten Sezer, *Atatürk Dönemi Milli Eğitim*, a.g.t, s. 43.; Sezer, a.g.m, s. 115.; Berkes, a.g.e.s. 533.

⁵⁶ Akyüz, a.g.e, s. 347.

⁵⁷ Akyüz, a.g.e, s. 352.

⁵⁸ Akyüz, a.g.e, s. 332-333.

değişikliğe gidilmişti.⁵⁹ 1936'da CHP'nin ulusal eğitim programı doğrultusunda, eğitim ve öğretimde dikkat edilecek hususlar izah olunmuştu.⁶⁰ 5 Şubat 1937'de Atatürk'ün Türk Devrimleri'nin temelini oluşturduğu, Cumhuriyetçilik, Milliyetçilik, Halkçılık, Devletçilik, İnkılâpçılık ve Laikçilik ilkeleri anayasaya girmişti. Böylelikle okul müfredat programları Cumhuriyet'in kuruluş felsefesiyle hazırlanmıştır.⁶¹ Kısacası 1938'e kadar Atatürk dönemi eğitim kültür politikası, Kurtuluş Savaşı dönemiyle şekillenmiş, Atatürk'ün söylemleri Cumhuriyetin ilanıyla birlikte uygulamaya geçmişti. Atatürk ülkenin kalkınmasında, milli birlik ve beraberliğin sağlanmasında eğitimin önemini, her defasında dile getirmişti. Genç Cumhuriyet'in temel ideali, cehaleti ortadan kaldırmak, halkın eğitim seviyesini yükseltmek, okuryazar oranını artırmak olmuştur.

1) TEVHİD-İ TEDRİSAT KANUNU'NUN HATAY'DA UYGULANMASI

a) Manda Yönetimindeki Uygulamalar (1921-1938)

Mondros Mütarekesi sonrası Mustafa Kemal ve onun oluşturduğu çekirdek kadro, Samsun'da bağımsızlık ateşini yakmıştır. Kurtuluş mücadelesi Havza mitingi, Amasya Tamimi, Erzurum ve Sivas Kongreleriyle hız kazanmıştır. Hazırlık dönemi, savaş dönemleriyle şekillenmiştir. Konumuz açısından Sakarya Savaşı'nın getirdiği siyasi zafer (Her ne kadar Hatay Anavatandan ayrı kalsa da) sonucu, 20 Ekim 1921'de Fransızlarla Ankara Anlaşması imzalanmıştır. Anlaşmada, bölge halkının kültürel faaliyetlerini geliştirmesi izni verilmiş ve İskenderun'a özel bir idare hakkı tanınmıştır. Böylelikle "mandat idaresi" kurulmuştur. Bu dönem, Arap ve Türk milliyetçiliği cereyanlarının çarpıştığı, Fransız mandat yönetiminin istendiği dönem olmuştur. Bu arada belirtmek gerekir ki 15 Temmuz 1921'de Maarif Kongresi'ne Hatay'dan bir delegenin katılıp katılmadığı bilinmemektedir.

1921 yılı Fransız mandat yönetimi kayıtlarına göre, İskenderun Sancak'ında 26 mektep ve bu mektebe devam eden 1550 öğrenci olduğu tespit edilmiştir. Yine bu dönemde Antakya'da 3 Rüşdiye, 32 İptidai Mektep, 1 İdadi vardı.⁶² Türkiye'deki gelişmelere paralel olarak 1921'de, Antakya İdadisi " Sultani" adını almıştır. Sultaniye'de eğitim öğretim dili Türkçe olmakla birlikte ders kitapları Türkiye'den gelmekteydi. Takip edilen eğitim programı, Türkiye'deki tedrisat programının aynısıydı. Hatay'da, Türkiye'de gerçekleştirilen eğitim ve diğer alandaki yenilikler mümkün olduğunca izlenmekteydi. Nitekim 1923'te Türkiye'deki liselerin on bir sınıfa indirgenmesi, Hatay'a da yansımıştır. Buna paralel olarak Antakya Sultanisi, "Antakya Lisesi" adını alarak 11 sınıfa indirgenmiştir.⁶³

Sancak halkı kültürel varlıklarının devamı için ve Anavatan hasretiyle Türkiye'deki kültürel politikaları yakından takip etmekteydi. Bölge halkı, Kurtuluş Savaşı devam ederken, Atatürk'ün kendilerine verdiği sözü hafızalarından çıkarmayarak Misak-ı Milli sınırları içerisinde olduklarını unutmamışlar, Türkiye'deki gelişmeleri yakından takip etmişlerdi. 1924 yılında Fransız Yüksek Komiserliğini temsilen bölgede, eğitim işlerini yürütmek için Maarif Reisliği kuruldu ve bu göreve Dr. Mithat Kuseyri⁶⁴ getirildi.⁶⁵ Söz edilen yıllara kadar Hatay'ın kültür hayatındaki her şey, Sancak halkının kültürlerini geliştirmesi lehineydi. Bu döneme kadar okul kadrolarında yer alan öğretmenler Türk olup, eğitim programları da Türkiye'de

⁵⁹ Başgöz, Willson, a.g.e, s. 106.

⁶⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz: Ergin, C.V, a.g.e, s. 1785.

⁶¹ Sezer, *Atatürk Dönemi Milli Eğitim*, a.g.t, s. 56.

⁶² Mesut Fani Bilgili (1939). *Hatay Kültür Hayatı*, Antakya: İktisat Basım Evi,s.19.; Mehmet Mursaloğlu vd.(2003). *Cumhuriyet'in 80. Yılında İskenderun*, İstanbul: MEB, s.34.; Mehmet Tekin vd.(1984). *Hatay'da Eğitim ve Kültür*, Ankara: MEB, , s.60; Soyer vd, a.g.e, s.29.

⁶³ Bilgili, a.g.e, s.35.; Tekin vd, a.g.e, s.63.; Soyer vd a.g.e, s.32.; Rengin Galioglu (2004). *Hatay Kültür Tarihinde 1921-1939 Dönemi ve En Önemli Eğitim Kurumu Antakya Lisesi*, Hatay: MKÜ, SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, s. 47.

⁶⁴ 1798'de Antakya'da doğmuştur. Kuseyir zade Hacı Reşid Ağa'nın ve ziraat veziri Hacı Mahmud Beyin damadıdır. İlk tahsilini Antakya'nın Türk ve Fransız mektebinde, tali tahsilini Halep Lisesi'nde okuduktan sonra, İstanbul Tıp Fakültesi'ni kazanmıştır. 1919-1920 yıllarında tıbbiye diploması almıştır. 1922'de Antakya Lisesi Ulum-u Tabia öğretmenliğine tayin edilmiştir. 1924'te Mustakil İskenderun Sancağı Maarif Müfettişliğine getirilmiştir. Anadili Türkçenin dışında Fransızca ve Arapça bilmektedir. Bkz: Tarık Mümtaz(1935) *Çizgiler ve Bilgiler*, Halep, s. 214.

⁶⁵ Bilgili, a.g.e, s.35.; M.Tekin vd, a.g.e, s. 63.

uygulanan milli programların aynıydı. Türkiye’de 3 Mart 1924 Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile birlikte gerçekleştirilen eğitimde laikleşme, millileşme, çağdaşlaşma hamlelerine, mandat yönetiminin hüküm sürdüğü Hatay, kayıtsız kalmamıştır. Dönemin siyasi, kültürel gelişmelerine tanık olan, ilerde Yeni gün Gazetesi’nde yazılar yazarak, Hatay’ın Anavatan’a kavuşması için mücadele edecek olan gazeteci Selim Çelenk, anılarında 1924’te yaşananlardan şöyle bahsetmiştir: “1924 yılından itibaren Mustafa Kemal, Kurtuluş Savaşı’ndan önce tasarladığı büyük devrim savaşına başlamıştı. Hepimiz Anayurt’taki bütün hareketleri, özellikle Mustafa Kemal’in gerçekleştirdiği devrimleri büyük dikkatle izliyorduk. Medeni Kanun kabul edilmiş, Şerri’ye Mahkemeleri kaldırılmış, Tekke ve Zaviyeler kapatılmış, Tevhid-i Terisat(Eğitim Birliği) Kanun’u çıkarılmış, medreseler tarihe karışmış, Türkiye Batı uygarlığına ayak uydurarak, çağdaş uluslar düzeyine yükselme çabasına koyulmuştu.”⁶⁶ ifadesiyle, Türkiye’deki gelişmelerin takipçisi olduklarını dile getirmiştir.

Mandat idaresi, bölge halkının Türkiye’deki kültürel gelişmeleri izlemesinden her zaman rahatsız olmuştur. Nitekim mandat yönetimi, Türkiye’de eğitim ve öğretim alanında yaşanan gelişmeleri halka İslam dininden uzaklaşma olarak tanıtmış ve dinsel-geleneksel kurumların canlı tutulmasına özen göstermişti.⁶⁷ Bu tutum, Türkiye’de öğrenim birliği ile dinsel-geleneksel eğitim veren, çağa ayak uydurmayan medreselerin kapanmasıyla kendini gösterecektir. Hatay’da da Birinci Dünya Savaşı sonrası yaşanan ekonomik krize bağlı olarak, vakıflar sıkıntıya düşmüş ve medreseye olan ilgi azalmıştı. Bu bağlamda, Türkiye’nin çoğu yerinde olduğu gibi Hatay’da da medreseler kapanmaya başlamış ve Türkiye’de olduğu gibi laik okul anlayışı benimsenmeye başlanmıştı. Bundan başka birçok aile, çocuklarını laik mekteplere vermeyi heves etmişlerdi.⁶⁸ Görüldüğü üzere eğitimde laikleşmenin önünü açabilmek için, Türkiye’de Tevhidi Tedrisat Kanunu ile kapatılan medreseler, manda yönetimindeki Hatay’da da olumlu algılanmış ve bu algılama sonucu uygulamaya geçilmişti. Aileler çocuklarını Türkiye’deki laiklik anlayışının hüküm sürdüğü okullara göndererek, Tevhidi Tedrisat Kanunu’nun mantığını özümstediklerini göstermişlerdi.

1924’te Medreselerin kapanması, kimi kesimlerce olumlu karşılandığı gibi kimi kesimlerce olumsuz karşılanmıştır. Medreselerin kapanmasını olumsuz karşılayanlar, genelde Fransız mandat yönetiminin devamından yana olup, genellikle yaşlılar ve medrese hocaları arasında görülmekteydi.⁶⁹ Onlara göre medrese İslam medeniyetinin bir sembolüydü. Dini öneminin yanı sıra çocuklara okuyup yazmayı öğreten bir kurumdu. Görüldüğü gibi her yenilik beraberinde ikiliği, her ikilik de farklı düşünceleri ortaya çıkarmıştır. Bu durumda muhafazakâr kesim medreselerin kapatılmasını olumlu karşılamamıştır.

Fransızlar, mandat yönetiminin hüküm sürdüğü Hatay’da, ilk yıllar kültürel hayata müdahale etmemiş, insanların kültürlerini geliştirmelerine izin vermişti. Fransızların bu tutumu iki üç yıl devam ettikten sonra, kültürel hayata yavaş yavaş müdahale etmeye başladılar. Hatay’daki yerini sağlamlaştırmak isteyen Fransa, Türkiye’nin oluşturduğu inkılaplara karşı koyabilmek için, sistemli ve programlı olarak faaliyetlerde bulundu.⁷⁰ İlk önce Birinci Dünya Savaşı sonrası kapanan medreselerin diriltilmesi ve savaş koşulları nedeniyle ekonomik buhran yaşayan Evkaf İdaresi’ne el atılarak, bu kuruluşlara bol ödenek ayrıldı.⁷¹ Mesud Fani Bilgili⁷² medreselerin canlandırılmasını şöyle ifade etmektedir: “... Fransızlar Hatay

⁶⁶ Selim Çelek(1997). *Hatay’ın Kurtuluş Mücadelesi Anıları*, Antakya: Antakya Gazeteciler Derneği, s.30.

⁶⁷ Soyer vd. *a.g.e*, s.31.; Mursaoğlu, *a.g.e*, s. 34.

⁶⁸ Tekin vd., *a.g.e*, s. 62.; Bilgili, *a.g.e*, s. 30-31.; Zafer Sarı(1991). *Bütün Yönleriyle Şenköy*, Antakya: Bilgi İşlem Merkezi, s.24.

⁶⁹ Soyer vd, *a.g.e*, s.31.; Tekin vd. *a.g.e*, s. 62.

⁷⁰ Mursaoğlu, *a.g.e*, s. 34.

⁷¹ Tekin vd, *a.g.e*, s. 63.

⁷² “Antakya Lisesi felsefe öğretmeni olan Mesud Fani, hem Türk vatandaşlığından hem de ülkeden çıkarılan 150’liklerdendir. 1 Aralık 1933 tarihinde Antakya Lisesi’nde göreve başladı. 16.7.1938 tarihinde yüz elliliklerle ilgili af kanununun yürürlüğe girmesinden sonra 1Kasım 1938 tarihinde liseden ayrılarak Türkiye’ye gitti. Daha sonra Antakya’ya geri dönen Mesud Fani Bey, 1970’li yıllara kadar Hatay’da avukatlık yaptı. Mesud Fani Bilgili’nin Kürtlerle ilgili doktora tezi, 1939 yılında yayınladığı “ Manda İdaresinde: Hatay Kültür Hayatı ve 5 Temmuz Hatay’ın Kurtuluş Günü” adlı eserleri vardır”; bkz. Galioğlu, *a.g.t*, s. 59-60.

kültür hayatında, sistemli ve programlı bir tarzda faaliyete girişinde medreselerin durumu da değişmeye başlamıştır. O sıralarda Hatay'da teşekkül etmeye başlayan Kemalist cereyanına bir aksülamel olmak üzere vücuda getirilen muhafazakâr grubu Fransızların teşvikiyle Hatay medreselerini ihya ve inkişafı için bol bir tahsisat ayırdılar. Bunun üzerine Antakya'nın en mutaassıp bir semtinde Kain Meydan Camii'nde ileride birçok irtica hadiselerine sahne olacak olan medreseyi açtılar. Bu medrese talebeleri eski zamanlarda olduğu gibi epeyce kuvvetli bir tahsil görüyor ve Evkaftan tahsisat alıyordu... Talebeler Evkaftan verilen tahsisatla Ezher Medreselerinde ikmalî tahsil için Kahire'ye gönderildi."⁷³ sözleriyle Fransız manda idarecileri medreseleri ihya etmekle kalmayıp, aynı zamanda eski medreselerin varlığını koruduğunu ortaya koymuştur.⁷⁴ Yukarıdaki gelişmeler ışığında diyebiliriz ki; Tevhidi Tedrisat Kanunu'nun Hatay'daki uygulamalarının kırılma noktası, 1925 yılına rastlamaktadır. Fransızlar bölgede konumlarını güçlendirmek adına, Türkiye'deki gelişmelerin, Sancak'ta uygulanmasını önlemişti. Böylelikle manda idaresi, Hatay Maarifi'ne ve Türk kültürüne zarar verecek faaliyette bulunmaya başlamıştı.

Tevhid-i Tedrisat Kanunu'na göre ilköğretim mecburi hale getirilirken, Sancak'ta bu durum gözlenememekteydi. Antakya'da eğitim-öğretim devlet mecburiyetinde olmadığı için, okuma yazma oranı düşüktü ve okullarda okuyan öğrenci sayısı azdı. Genelde varlıklı aileler çocuklarını okutmuşlardı. Şehirde okuyan ağa çocukları, köylerine döndükten sonra, insanlara eğitim vererek, köylünün eğitim seviyesini yükseltmeye çalışmışlardı.⁷⁵ Türkiye'de eğitim yoluyla okuryazar oranını artırma ilkesi, sınır dışında kalan Antakya ve çevresine yansımamıştı. Bunun başlıca nedeni bölgedeki ekonomik yapıdan kaynaklanmaktaydı.

Tahsin Atmacayla yapılan konuşmada manda yıllarında ilkokulun mecburi olmadığını ve parasız olduğunu dile getirmiştir. Antakya'da okuyan insanlar genelde zengin ailelerin çocuklarıydı. Bu yüzden Hatay'da okuryazar oranı düşüktü.⁷⁶ Görüldüğü üzere Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile ilköğretim mecburi iken Hatay'da bu durum gözlenememekteydi.

Türkiye'de, öğrenim birliğiyle birlikte müfredat programlarında yeni anlayışlara, yeni açılımlara yer verilmiş, Cumhuriyet idaresini koruyacak programlar hazırlanmıştı. Hatay'da da 1925 yılına kadar Türkiye'deki okullarda tatbik olunan eğitim programları uygulanmakta ve ders kitapları Türkiye'den gelmekteydi. Ancak bu durumdan rahatsız olan manda idarecileri, özellikle 1925 yılından sonra Hatay'ın Türkiye ile olan kültürel bağlarını koparma, kültürel temellerini sarsma namına faaliyetlerde bulunmuştur. Bu bağlamda ilk olarak, eski Sıbyan Mektepleri "Ecole Coranique" adı altında yeniden faaliyet göstermeye başladı. Bu okullara, manda idarecilerinin yardımıyla özellikle medreseden yetişmiş insanları, hoca olarak tayin ettiler. Türkiye'deki gelişmelerinin aksine laik bir kültür yerine, okullar tamamen dini ve geleneksel bir usulle yaşatılmaya çalışılmıştı. Muhafazakâr kesim çocuklarını bu okullara göndermekteydi.⁷⁷ Bu bağlamda Türkiye'de okullardaki dini dersler aklileştirilmeye çalışılırken, Hatay'da mandat idarecilerinin müdahalesiyle, Kur'an süreleri ezberlenip, temel dini bilgileri öğretilerek, eğitim tamamlanmaktaydı.⁷⁸ Böylelikle Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile okullar dinin etkisinden uzaklaştırılmaya çalışılırken, manda yönetimindeki Hatay'da bu durum gözlenememekteydi. Fransızların temel amacı, yörenin dinsel geleneksel yapısına karşı hoş görünme adı altında politikalarını rahat uygulamaktı. Bu durumda Sancak halkının Türkiye ile olan kültürel bağlarını zayıflatmaktaydı.

1925'ten itibaren Fransa, bölge halkının dini duygularını kullanmayı iyi bilmiştir. Bu yıla kadar Sıbyan Mektepleri'nde bir artış olmazken, 1925'te Manda lehine propaganda yapan sarıklılar, Sıbyan Mektepleri'nin sayısını ve önemini arttırmıştır. Cami köşelerine yeni okullar inşa edilerek, bu okullarda köy imamları öğretmenlik yapmış ve imamlar, mandat

⁷³ Bilgili, a.g.e, s. 31.

⁷⁴ *Yurt Ansiklopedisi*(1982). C.5, İstanbul, s. 3452.

⁷⁵ Sarı, a.g.e, s. 24.

⁷⁶ 13 Kasım 2008'de 1924 doğumlu olan Tahsin Atmaca ile yapılan konuşma.

⁷⁷ Bilgili, a.g.e, s. 15.

⁷⁸ Soyer vd, a.g.e s. 31.

idarecilerinden maaş almışlardı.⁷⁹ Böylelikle Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun Sancak'a olan etkisinde azalmalar görülmüştür. Hatay'da 1925-1926 yıllarında Türk eğitimi açısından olumsuz olaylar yaşanmıştır. Manda idaresinin teşvik ve himayesiyle gayrimüslimler için özel ve resmi okullar açıldı. Daha önce Türkçe eğitim gören çocuklar, yeni açılan okullarda Türkçe eğitim görmediler. Bölgedeki Türk kültürünü silmek namına Antakya, İskenderun'da 15'ten fazla Ortodoks, Katolik, İtalyan, Alman, Ermeni adlarıyla açılan okullar, misyonerlik faaliyetinde bulunmuştur. Sancak bütçesinden yüz bin lirayı aşan paranın çoğu, yukarıda adı geçen yabancı okullara ayrılmaktaydı.⁸⁰ Bu okulların talim ve terbiye programında, Türklük aleyhinde konular yer almıştı.⁸¹ Tevhid-i Tedrisat Kanunu ve Maarif Teşkilatı Kanunu ile yabancı okulların dini propaganda yaparak, Türk kültürüne zarar vermeleri yasaklanmış, yabancı okulların kitaplarından Türklük aleyhindeki konular çıkarılmışken, Anavatan'dan ayrı kalan Hatay'da bu durum gözlenememekteydi

Hatay kültür hayatında önemli yere sahip olan Antakya Lisesi, Halep Meclisi'nde alınan kararlar 1925-1926 öğretim yılından itibaren, Türk ve Arap Lisesi diye ikiye ayrıldı.⁸² Türk lisesinde Arapça dersi mecburi iken, Arap Lisesi kısmında Türkçe mecburi ders değildi. Bununla birlikte Fransızca dersi ortak dersti.⁸³ Fransız idarecilerin temel amacı, Türklerin milli benliklerini unutturarak, Türkiye ile olan kültürel bağlarının koparılmasını sağlamak, doğan kozmopolit durumdan yararlanarak Arap ve Türk talebelerini, çatışma ortamına sürüklemektir. Böylelikle Fransız mandat idarecilerinin el altından desteğiyle Türk ve Arap milliyetçilerinin çatışması, eğitim yoluyla da alevlenmiş oldu. Bu alevlenmedeki kıvılcımlar, bölge halkına da sıçrayacaktır. Bu bağlamda, Türkiye'deki Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile birlikte farklı program, farklı nesil ve düşünce anlayışı tarihe karışırken, Hatay'da bu durum kendini gösterememekteydi.

1926 yılına kadar Türkiye Maarif programının takip edilmesinden rahatsızlık duyan Suriye Maarif Nezareti, 1926 yılında Sancak'taki eğitim kurumları üzerinde etkisini göstermeye başlamıştı.⁸⁴ Bu bağlamda 1926-1928 yılları Hatay kültür hayatında, Arap milliyetçilerin ve Fransız idarecilerin baskısının arttığı yıllardır. Özellikle 1928'de Sancak Maarif İdaresi görevlileri, Antakya Lisesi'ni Fransızca eğitim yapan kolej haline getirmek için Sancak Maarif Müfettişliği'ne Pierri Bazantayı atadılar.⁸⁵ Böylelikle Türk eğitim sisteminden uzak, Fransız ve Arap eğitim sistemi planlı olarak uygulamaya konulacaktı.⁸⁶ Nitekim Bazantay'dan sonra düşünülen sistemin uygulayıcıları, Sancak'a öğretmen olarak Movati⁸⁷, Gomber⁸⁸, Madam Vieux⁸⁹ atanacaktır. Nuri Aydın Korunalp⁹⁰, yaşananları şöyle dile getirmektedir: "...Rum

⁷⁹ Bilgili, *a.g.e.*, s. 32.

⁸⁰ Zeki Akpınar (Eylül 1944). "*Hatay'da Kültür*", Hatay Halk Evi, S.8, s.12; Bilgili, *a.g.e.*, s.19.; Soyer vd, *a.g.e.*, s.31.

⁸¹ Bilgili, *a.g.e.*, s. 26.

⁸² Galioğlu, *a.g.t.*, s. 47; Ayrıca bkz. Bilgili, *a.g.e.*, s. 35.; Aslan, *a.g.m.*, s. 20.; Akpınar, *a.g.m.*, s. 14.

⁸³ H.Öcal, *a.g.e.*, s. 108.

⁸⁴ Galioğlu, *a.g.t.*, s. 68.

⁸⁵ Pierri Bazantay, 1899'da Fransa'da doğmuştur. Fransa ve Paris Üniversitesi'nde fen doktoru ünvanı almıştır. 1920-1923 Beyrutta kolejinde bulunmuştur. Eski papaz okulu mezunu bir Fransız gönüllü askeridir. Askerliğini (Suriye'de askerlik yapmıştır.) bitirdikten sonra bakalorya imtihanını verir ve Antakya Lisesi öğretmenliğine tayin edilir. Okula girişinden itibaren idareye karşı ve kısa zamanda Sancak eğitim işlerinde söz sahibi olur, müfettişliğe tayin edilir. Terfi, tayin, bütçe, ödenek ve inşaat işleri onun elindedir ve tam yetkili olarak bunlar Fransız sömürü zihniyetine uygun bir şekilde kullanılır. Halk arasında aylık sokma ve Türklük aleyhinde yapılan hareketleri destekler. Resmi ödeneğin sağladığı imkânlarla Fransa'da üniversiteyi bitirir, sonra doktora yapar. 1938 yılında istifa etmek zorunda kalır ve Hatay'ı terk eder. Giderken Hatay eğitimi ile ilgili bütün evrakları alıp götürür. Bu kişinin Türk halkının eğitim ve kültür hayatı üzerinde olumsuz etkileri olmuştur. Bkz: Soyer vd., *a.g.e.*, s. 43; Ayrıca bkz. Refik Kireççi, Antakya, Seçenek Ofset, İskenderun, 1998, s. 62, Korunalp, *a.g.e.*, s. 212; Mümtaz, *Çizgiler*, *a.g.e.*, s. 12.

⁸⁶ Tarık Mümtaz Göztepe (Mart 1974). "*Bıçak Kemiğe Dayanıyor Hatay Türkleri Ayaklanıyor*", Hatay'ın Sesi, C. 3, S.32, s.5.

⁸⁷ Bazantay gibi Suriye'de askerliğini yapmıştır. Askerliğini bitirdikten sonra Ho- Komiserliğinin delaletiyle İskenderun Sancağı Maarifi hesabına mekteplerde, Fransızca ders okutmak üzere Antakya'ya yerleşti. Bkz: Bilgili, *a.g.e.*, s.49.

⁸⁸ İlkolul mezunu eski papazdır. Antakya Lisesi öğretmenliğine tayin edilmiş ve bu haliyle tarih öğretmenliği yapmıştır. Bkz: Soyer vd. *a.g.e.*, s. 43.

⁸⁹ Emekli bir Fransız yüzbaşının eşidir. Önce Antakya Kız Orta Okulu öğretmenliğine daha sonra müdürlüğe atanmıştır. Hatta Kız Numune Mektebi'nin bu bayana iş bulmak için Ortaokul haline getirildiği bile söylenmiştir. Bkz: Tekin vd., *a.g.e.*, s. 69.

mekteplerinden seçilen talebe Şamlı, Lübnanlı, Arap, Hıristiyan muallimler getirilerek ve Suriye’de, Hatay’da ne kadar “ yüz ellilik varsa” mesela “ Hoy Buncu” yani Kürtçü Selim Memdü, Ali İlmî Fani gibi Türk Harsına, Türk İnkılâbı’na karşı zehir saçmaya başladılar... Bazantay’da kendi vatandaşlarının hudutlarını öğrenemeden, Fransız vatanını ve müstemlekelerini coğrafyasını öğretmeye başladı. Tarih dersi de tamamen Fransız Tarihi idi. Kendi milli tarihine karşı en tabii alakayı gösteren bir Türk talebenin cezası sudan bahaneler icra edilerek mektep dışına atılmaktaydı...”⁹¹ ifadesiyle Türkiye’deki eğitim programında milli değerler üzerinde, yeni rejimin korunmasına yönelik eğitim sistemi geliştirilmeye çalışılırken, manda yönetimindeki Hatay’da zoraki olarak milli eğitim sisteminin dışında kalmıştır. Bu gelişmeler Türklük aleyhinde ve Türk talebeleri üzerindeki baskıyı artırmıştır. Bu sebeple birçok talebe Türkiye’de eğitim görmeye gitmiştir.⁹² Bu durum bize Sancak öğrencilerinin ve halkın, Türkiye’deki milli ve laik temeller üzerine inşa edilmiş eğitim sistemini istediklerini göstermektedir. 1928’de itibaren Türkiye’de olduğu gibi beş sınıfa çıkarılan ilk mekteplerde, “Ulumu Diniye” ve “Kuran-ı Kerim” dersleri birinci sınıftan itibaren, Arapça olarak verilmeye başlandı. İlk mekteplerde, Türkiye’de olduğu gibi toplu tedrisat mevcut değildi. Bu okulların müfredat programı olmayıp, teftişe tabi değillerdi.⁹³ Türkiye’de Tevhid-i Tedrisat Kanunu doğrultusunda 1927 yılında seçmeli hale getirilen din dersleri, 1933’te eğitim programından çıkarılmıştı. Ancak mandat yönetiminin hüküm sürdüğü Hatay’da din dersi, temel ders olarak verilmişti. Bu durum, Tevhid-i Tedrisat Kanunu’nun Hatay’da uygulanamadığını göstermektedir.

Tahsin Atmacayla yapılan konuşmada, “Hatay’da dini eğitim veren medreselerin Hatay’ın Anavatan’a kadar varlığını sürdürdüğünü ifade etmiştir. Aynı zamanda kendi okuduğu okulun adının, Medreset-ül el Affan olduğunu belirtmişti. Affan Camisi İmamı Şeyh Salih el Ganim’in, hem okul müdürü hem de din derslerindeki Kuran-ı Kerimi öğreten hocalarının olduğunu belirtmiştir. Din derslerinin zorunlu olduğunu ve Kuran-ı Kerimi öğrenmek zorunda olduklarını ifade etmiştir.”⁹⁴ Görüldüğü üzere Türkiye’de Tevhid-i Tedrisat doğrultusunda derslerden kaldırılan din dersleri, Hatay’da varlığını 1938 yılına kadar sürdürmüş ve ilkokuldan lise eğitimine kadar ders olarak verilmiştir.

1928 yılında Antakya Lisesi’nde Türkçe okutulan fizik, kimya ve matematik dersleri, Fransızca okutulmaya başlanmıştı. Lisenin Türk öğrencileri, bu durumu 1921 Ankara Anlaşması’na aykırı olduğu gerekçesiyle protesto etmişti.⁹⁵ Suriye’de çıkan El-Arap Gazetesi, Sancak’tan Türkçenin tamamen kaldırılmasını istemişti. Oysa Tevhid-i Tedrisat Kanunuyla birlikte, okullarda derslerin Türkçe okutulması gerekmekteydi. Bunun dışında, Ankara ve Lozan Anlaşması gereği Sancak’ın resmi dili Türkçeydi.⁹⁶ Her ne kadar Tevhid-i Tedrisat Kanunu kazanımları dile getirilse de uygulamaya girememiştir.

1928 ve 1930 yılları, Türk öğrencilerin üzerindeki baskıların arttığı yıl olmuştu. Bu sebeple birçok öğrenci eğitimini devam ettirmek için kendi Anavatan’ına gitmiştir. Suriye’de çıkan El-Vakit Gazetesi, Türkiye’ye gönderilen talebelerin 275 kişiye yükseldiğini ve bunun tetkik edilerek, sorumluların ortaya çıkarılmasını istemiştir. Yenigün Gazetesi buna cevap olarak, dünyanın her tarafında memleketlere her sene binlerce talebe gönderilmesi pek tabii görülürken, aynı his ve aynı kanı taşıyan gençlerin Türkiye’ye gönderilmesine neden karşı gelinmek isteniyor şeklinde imalı cevapta bulunmuştur.⁹⁷ Görüldüğü gibi, Hatay’ın Türkiye ile olan kültürel bağlarını koparmamak adına basın mücadelesi de kendisini göstermiştir. Aslında

---

⁹⁰ Nuri Aydın Korunalp 1889’da Antakya’da dünyaya gelmiştir. Birinci Dünya Savaşı’nda gösterdiği başarıdan dolayı kendisine harp madalyası verilmiştir. Savaş bittikten sonra Adana’da öğretmenlik yapmıştır. Daha sonra Hatay’ın kurtuluşu için Antakya İskenderun Yurdu Cemiyetine katılmıştır. Bkz: Abdurrahman Korunalp (Mart 1992). “Nuri Aydın Korunalp”, GKD, S.37, s.34.

⁹¹ Korunalp, a.g.e, s. 212; Ayrıca bkz. Melek, a.g.e, s. 17.

⁹² Soyer vd., a.g.e, s. 33.

⁹³ Bilgili, a.g.e, s. 37-38.

⁹⁴ 13 Kasım 2008’de Tahsin Atmacayla yapılan konuşma.

⁹⁵ Öcal, a.g.e, s. 109.

⁹⁶ Vahdet, 8 Ekim 1928

⁹⁷ Yenigün, 11 Kasım 1930

bölge halkı, her zaman Türkiye’de gerçekleştirilen laik ve çağdaş eğitimin, Sancak’ta uygulanmasını istemiştir.

1932’de Sancak Maarif hayatında, Türk Maarif programı bir tarafa itilmiş, Türk Maarifi aleyhinde faaliyetler artmıştı. Bu bağlamda ders programındaki Hayat Bilgisi, Türk Tarihi ve Coğrafya derslerine yer verilmemişti. Bu durum, Yenigün Gazetesinde, “Mektepler ve Müfredat Programımız” başlığı altında şöyle ifade edilmişti: “... Hars dediğimiz zaman, harsın bütün şümali ve icabatını kast ediyoruz. Bunun başında, mektep ders programları ve bu programların müfredat cetveli gelir. Hâlbuki bugün mekteplerimizde tatbik ve takip olunan müfredat programları, hars inkişafına temin etmekten çok ve pek çok uzak bulunuyor. Nasıl uzak bulunmasın ki! Bu programlarda bir Şam kuvveti, tatbikinde ise yabancı hislerin taziki ap açık görünüyor. Muallimin ağzından ‘Türk’ kelimesi işitemeyen, en iptidai kitaplarından en yüksek sınıf kitaplarına kadar ‘Türk’ ismine tesadüf etmeyen bir talebenin harsının inkişaf etmiş bulunacağını kabul etmek nasıl caiz olunuyor? Makalenin devamında ders kitaplarından alfabelerin çıkarıldığı, Türk tarihi ve coğrafyasına ait fotoğraflar, kelimeler kitaplardan atılmıştır. Türk tarihini, coğrafyasını, edebiyatını yabancı muallimden dinlemenin bir yararı olmayacaktır”⁹⁸ şeklinde yeni programa yönelik ağır eleştirilere yer verilmiştir. Türkiye’de Tevhidi Tedrisat ve Maarif Teşkilatı Kanunu gereğince, yabancı okullarda Tarih, Coğrafya, Yurttaşlık Bilgisi dersleri Türk öğretmenleri tarafından verilirken, Hatay’daki Türk okullarında bu dersler yabancı öğretmenler tarafından verilmekteydi. Böylelikle Tevhidi Tedrisat Kanunu’nun Hatay’da uygulanmadığını görmekteyiz.

14 Kasım 2008’de Sueda Bereket ile yapılan konuşmada şunlar ifade edilmiştir:⁹⁹ “Tevhid-i Tedrisat Kanun’u 1938 yılına kadar Hatay’da uygulanmamıştı. Ders programları, Suriye’den gelmekteydi. Bu sebeple okuduğum Kız Mektep Lisesi’nde Türk Tarihi’nden, Osmanlı Tarihi’nden ve Atatürk’ten bahsedilmezdi. Derslerde, Fransız tarihine yer verilirdi. Biz Napolyonu, Atatürk’ten daha fazla öğrendik.” İfadesiyle, eğitimin milli değerlerden uzak olduğu belirtilmiştir.

Ahmet Mecit, Yenigün Gazetesinde “Lisemiz ve Ana Programı” başlığı altında, lisedeki eski ve yeni uygulamalara atıfta bulunarak, Sancak’ın kültür yuvası olması için Şam’ın hazırladığı müfredat yerine Türkiye’deki liseler de uygulanan müfredat programlarının uygulanmasını, Türk kitaplarının okutulması dile getirmiştir.¹⁰⁰ Görüldüğü üzere Tevhidi Tedrisat Kanun’u ışığında hazırlanmış ders programları ve kitapların Sancak’ta uygulanması her defasında dile getirilmiştir.

1932 yılına baktığımızda, Türkiye’de Maarif programına uygun olarak millilik vurgusu niteliğinde yazılan kitapların Sancak’a gelmesinden, Manda İdarecileri rahatsız olmaktadır. Çünkü gelen kitaplarda Türk İnkılâbı’nı övücü, milli hisleri kamçılayacak, milli bilinci canlı tutacak, Atatürk’ü ve silah arkadaşlarını yücelten şiirler, hikâyeler yer almaktaydı. Ayrıca milli bayramların kutlanması, bayrak töreni gibi milli hislerin beslenmesi ve güçlenmesini içeren düzenlemeler yer almaktaydı. Kısacası kitapların tarih ve coğrafya konularının Suriye Devleti yapısına uygun olmadığı, milliyeti ilgilendiren konularda yurttaşlık bilgilerinin, Suriye okullarının programına aykırı düştüğü, kitaplarda bulunan resimlerin Türkiye Cumhuriyeti rejimini övücü mahiyette¹⁰¹ olması nedeniyle Şam hükümetinin baskılarına maruz kalınmış ve bu durum, kitapların sansürüne neden olmuştur.¹⁰² Bu sebeple manda idaresi Antakya’da köprübaşındaki ilkokulda Atatürk’ün resminin kitaplardan çıkartılmasını uygun görse de, öğrenciler bir terzinin yaptığı Atatürk rozetlerini takarak okula gitmeleri hem mevcut idareye tepki olması bakımından hem de Anavatan özlemini yansıtmaması bakımından önem taşımaktadır.¹⁰³ Türkiye’de Cumhuriyet ideolojisinin okullarda yerleşmesi doğrultusunda hazırlanan kitaplar, mandat yönetiminin engeline takılmıştır. Burada Türk öğrencilerin, Türk

⁹⁸ Yenigün, 8 Ağustos 1932

⁹⁹ 14 Kasım 2008’de 1920 doğumlu olan Sueda Bereketle yapılan konuşma.

¹⁰⁰ Yenigün, 9 Ağustos 1932; Galioğlu, a.g.t., s. 71.

¹⁰¹ Tekin vd. a.g.e, s. 68.; Soyer vd., a.g.e, s. 41.

¹⁰² Ayrıntılı bilgi için bkz: Bilgili, a.g.e, s. 59-60.

¹⁰³ Bilgili, a.g.e, s. 39; Melek, a.g.e, s.17.; Tekin vd, a.g.e, s. 68.

kültürünü ve Cumhuriyet'in kazanımlarını öğrenmek istediğini görmekteyiz. Öğrenciler, Türkiye ile olan kültürel bağlarını korumak için her defasında da tepkilerini dile getirmişlerdi.

1932 yılında Sancak halkı, Türkiye'deki eğitim-kültür alanındaki gelişmelere gıptaıyla bakmıştır. Nitekim Türkiye'de Tevhid-i Tedrisat ile gerçekleşen toplu eğitimden Yenigün Gazetesi, " Türk Maarifi" başlığı altında övgüyle şöyle bahsetmektedir: "...Suriyeli bir muallim tetkikatta bulunuyor. Beyrut muallimlerinden De-Bus Bey Türk Maarifi ve Tedrisi sistemi hakkında tetkikat yapmak için buraya gelmiştir. De-Bus Bey mekteplerdeki tetkikatını bitirmiştir. Bu hususta müma-ileyha şu beyanatlar da bulunmuştur: Galatasaray Lisesi ile Erkek Muallim mektebini ve bazı ilk mektepleri gezdim. Tedris usullerini, talebe ve muallim vaziyetini bilhassa tetkik ettim. Daha evvel Avrupa'da tetkikat yapmış, birçok terbiye ve irfan merkezlerini dolaştım. Türkiye'de bilhassa talebe ve muallimlerin canlılığı şayana dikkattir. Bu canlılığı hiçbir yerde görmedim. Sonra kayıt etmeliyim ki mekteplerinizdeki toplu tedrisat usulü müspet ve feyz neticeler vermektedir. Herhalde Türk Maarifi büyük, sebat ve canlı hutuvelerle ileriye gitmektedir."¹⁰⁴ ifadelerine yer verilerek Türk Maarif sisteminin Hatay'da uygulanması, her defasında dile getirilmiştir.

Türkiye'deki yabancı mekteplerde Türkçe lisan dersi olup, yabancı tebaanın çocukları Türk çocukları gibi, Türk Tarihi ve Coğrafya derslerini Türk hocalardan görmesine rağmen, Hatay'da bu uygulamaya görülememekteydi.¹⁰⁵ Tarih ve Coğrafya dersleri, Fransızca olarak verildi. Osmanlı Tarihi ve Türk Tarihi derslerine ya Fransız hocalar ya da Türklükle alakası olmayan kişiler girerdi.¹⁰⁶ Yaşanan gelişmeler Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun ruhuna ve felsefesine aykırıydı. Yenigün Gazetesi, 3 Mart 1933'te " Türkiye'deki Ecnebi Mektepler ve Türk Tarihi" başlığı altında kısaca, Türkiye'de bulunan bütün ecnebi mekteplerde Türk ve Türk tebaası çocuklarından başka, ecnebi çocuklarına Türk Tarih Cemiyeti'nin yazmış olduğu 4.ciltlik Tarih kitaplarını takip etme mecburiyeti koyulduğu dile getirilmiştir.¹⁰⁷ Bir nevi maarif sistemine ve Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun kazanımlarına göndermeler yapılmaktaydı. Ayrıca Manda idaresi sürecinde azınlık mektepleri birer misyonerlik faaliyetlerinin yürütüldüğü, belli bir programı ve merkezi olmayan ticarethane özelliğini göstermekteydi.¹⁰⁸ Türkiye'de Maarif Teşkilatı Kanunu ile yabancı okulların misyonerlik faaliyetinde bulunmaları yasaklanmışken, bu durum Anayurt'tan ayrı kalan Hatay'da görülmemekteydi.

1933'te Türkiye ile olan kültürel bağları güçlendirmek, Cumhuriyetin getirmiş olduğu eğitim kazanımlarını takipçisi olmak için Milli Eğitim Bakanlığı Hatay'dan gelen 175 öğrenci için hangi sınıfta olurlarsa olsunlar Türkiye'deki ortaokul ve liseler de okuma olanağı sağlamıştır. Ayrıca bu öğrencilere, Hatay'a en yakın yerler olan Adana ve Antep'te okuma fırsatı verilmişti.¹⁰⁹ Tayfur Sökmen bu durumu şöyle ifade etmektedir: "...Atatürk'ün emri ile Cumhuriyet Halk Partisi de İskenderun ve havalisindeki çocukları kısım kısım, parti adına aldirmaya başladı. Bu minval üzere İskenderun ve havalisinden birkaç sene zarfında Maarif Vekaleti ve Halk Partisi adına 175 çocuk okutuldu..."¹¹⁰ ifadesiyle Hatay'ın ileri gelenleri, öğrencilerin Cumhuriyet ideoloji doğrultusunda yetişmeleri ve Türkiye ile kültürel bağların kopmaması için çaba sarf etmişlerdi.

Türkiye'den gelen çocuklar, Hatay davasında Türkiye'nin kullanacağı kültürel ve siyasi kadroların başrolünü üstleneceklerdir. Suriye'nin baskılarına rağmen, Türkiye'deki eğitim sisteminin Sancak'ta da uygulanması sürekli arzu edilmiştir. 20 Haziran 1933'te Yeni gün Gazetesi, " Türk Maarifi'nde Yeni İnkılâp" başlığı altında Maarif Vekâleti Dr. Reşit Galip'in beyanatlarına yer vermiştir. Bu beyanatta kısacası maarif işlerini sağlam temellere oturtmak için ilk, orta ve yüksek öğretimde yeni programlar çerçevesinde yapılanmalara gidildiği

¹⁰⁴ Yenigün, 15 Nisan 1932.

¹⁰⁵ Yenigün, 1 Nisan 1932.

¹⁰⁶ Bilgili, a.g.e, s. 48.

¹⁰⁷ Yenigün, 3 Mart 1933.

¹⁰⁸ Vahdet, 26 Mart 1933; Bilgili, a.g.e, s. 68-72.

¹⁰⁹ Süleyman Tüzün(1989). İki Büyük Savaş Arası Dönemde Hatay Tarihi, Ankara: HÜ, AİİTE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, s.97.; Ada, a.g.e, s. 90.; Soyev vd., a.g.e, s. 33.; "Sarıay, Atatürk'ün Hatay Politikası I", a.g.m, s. 5.; Dağistan, "Sancak'ta Fransız Mandat." a.g.m, s. 697.; Ada, a.g.e, s. 90.

¹¹⁰ Sökmen, a.g.e, s. 90.

belirtilmiştir.¹¹¹ 1934-1935 yıllarında, Sancak okullarındaki Türk ve Arap kısımlarında fen dersleri Fransızca okutulmuştu.¹¹² Bu durum bize Maarif Teşkilatı Kanunu'nun Hatay'da uygulanmadığını göstermektedir.

1935'te de Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun bir yansıması olarak, "Türkiye'de Okuma ve Okuma Birliği" çerçevesinde, Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nda belirlenen maddelere uymayan yabancı ve azınlık okullarının kapatıldığı belirtilmiştir. Cumhuriyet'in ilanından bu yana devlet teşkilatının kültür işlerine verdiği önem, Müslüman- gayri Müslüman bütün vatandaşların hatta ülkemizdeki yabancıların dahi çocuklarını Türk mekteplerine göndermek hususundaki heveslerini artırmış ve yurt çocuklarını yabancı bir terbiye ile yetiştirmek gayesinde olan yabancı mektepler de yavaş yavaş kapatılmıştır. Bu okulların başında St Ojen, Haydarpaşa Sent Liü, Yeşilköy Fransız, Kumkapı Fransız mektepleri bulunmaktadır.¹¹³ Bu bağlamda Hatay'ın, Türkiye'nin kültür hayatına bakışı ortaya konmuş, memleket çocuklarını Türk mekteplerine gönderme heveslerinin artması ifadesiyle de Türkiye ile olan kültürel bağların güçlendirilmek istendiği, altı çizilerek vurgulanmıştır.

1936 yılı gelindiğinde, Tevhid-i Tedrisat Kanunu'na uymayan uygulamalar Hatay'da devam etmişti. Arap ve Türk Lisesi'nde farklı programda yetişen öğrenciler farklı düşünce yapılarına sahip olduklarından çatışmalar da kaçınılmaz oldu. Bu bağlamda, Beyrut'ta çıkan Yıldız Gazetesi¹¹⁴ Antakya'daki Arap talebelerinin Türklüğe, Türk ekseriyetine, hukukuna tecavüz ettiğini dile getirmişti.¹¹⁵ Sancak halkı Türkiye ile kültürel bağlarını koparmamak namuna ve bölgedeki kültürel kimliklerini muhafaza etmek adına, Ankara İtilafnamesi'nin 7. maddesine atıflarda bulunmuştu.¹¹⁶ 23 Nisan 1936 tarihinde Türkiye'nin tüm okullarında kutlanan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı, lisenin Türk öğrencileri tarafından Belediye Bahçesi'nde kutlanmıştır. Okul idaresi kutlamaya katılan öğrencilerin yok yazılıp, cezalandırılmasını kararlaştırmıştı.¹¹⁷ Görüldüğü üzere Türkiye'de 1929 yılından itibaren milli kimliği pekiştirmek, güçlendirmek adına kutlanan bayramlar, Hatay'da yasaklanmıştı.

Hatay'ın Türkiye'deki kültürel gelişmeleri takip etmesi, Şam hükümetinin ve Arap basınının tepkisine neden olmuştur. 10 Mayıs 1936'da, İskenderun'da Arapça yayın yapan ve Arap yanlısı yayınlarda bulunan El Liva Gazetesi¹¹⁸ "Antakya Lisesi ve İskenderun Üzerinde Şam'ın Vazifesi" başlığı altında, Sancak'ın kültür hayatında izlediği yolla ilgili Sancak'ı eleştiri bombardımanına tutmaktaydı. Şam'ın Sancak'ı ihmal ettiği yolundaki iddialarına devam ederek, bu yüzden Sancak'ta komşu ülkenin (Türkiye'nin) propagandasının alıp yürüdüğü ve bu nedenle kültürlü, eğitim görmüş gençlerin, Şam Hükümeti'nin de desteğiyle, öğrencilerin Arap okullarına yerleştirilmesinin mükemmel bir fikir olacağı belirtilmişti. Ayrıca Antakya Lisesi'nin Merkez Maarifliğine bağlanıp, merkezin malı olması istenmiştir.¹¹⁹ Görüldüğü gibi baskılara rağmen, Sancak'taki Türk halkı ve Türk öğrencileri, Türkiye'deki eğitim anlayışından yana olduklarını ve Cumhuriyet'in kazanımlarıyla yetişmek istediğini göstermişlerdi. Çünkü en iyi ve en uygun eğitimin, Cumhuriyet eğitimi olduğuna inanmışlardı. Ancak Suriye ve Fransız yönetiminin baskıları nedeniyle, Tevhid-i Tedrisat Kanunu uygulanamamaktaydı.

¹¹¹ *Yeniğün*, 20 Haziran 1933.

¹¹² *Yeniğün*, 19 Temmuz 1934.

¹¹³ *Yeniğün*, 27 Mayıs 1935.

¹¹⁴ 1934 yılında Beyrut'ta yayına başlayan ve Muhittin Meydani tarafından çıkarılan gazetenin üç sayısı Türkçe, bir sayfası Arapça idi. Bu gazete Hatay davasını sonuna kadar desteklemiş ve 1939 yılında Hatay'ın Türkiye'ye katılmasından sonra Türkçe yayına ara vermiştir. Tekrar çıktığında Lübnan'a yönelik yayına başlamış, haftada bir gün eski harflerle Türkçe olarak yayınlanmıştır. Bkz: Tekin vd., *a.g.e.*, s. 159.; Ayrıca bkz. Mümtaz, *a.g.e.*, s. 42-43.

¹¹⁵ *Yıldız*, 13 Nisan 1936.

¹¹⁶ *Yıldız*, 13 Nisan 1936.

¹¹⁷ *Yeniğün*, 24 Nisan 1936; *Yeniğün*, 29 Haziran 1936; Ayrıca bkz: Galioğlu, *a.g.t.*, s. 76.

¹¹⁸ Türkçe, Arapça haftalık siyasi gazete olup 15 Mart 1927'de Antakya'da çıkmıştır. Lise profesörlerinden İspir Mihail Başgil tarafından tesis edilmiş, 1934'te ismi Antakya Gazetesi iken, El Liva(sancak) adını almıştır. Daha sonra Edvard Nun'a devredilmiş ve Hatay'ın Türkiye'ye ilhakına kadar renk değiştirerek Arap yanlısı, Türklük karşıtı yayınlarda bulunmuştur. Bkz: Mümtaz, *a.g.e.*, s. 40; Tekin vd. *a.g.e.*, s. 158-159.; Ayrıca gazetenin Türklük aleyhindeki girişimleri için bkz: Mümtaz, *Çizgiler*, *a.g.e.*, s. 211.

¹¹⁹ *Yeniğün*, 10 Mayıs 1936.

Atatürk dönemi eğitim politikalarında, öğrencilerin milli duyguları yaşamaları için milli bayramlar okullarda kutlanırdı. Ancak Hatay'da milli duyguların canlanmasını önlemek adına, manda idaresi 29 Ekim 1936'da Cumhuriyet Bayramı kutlanıldığı gerekçesiyle, Antakya Türk Kız Lisesi'ni kapatır.¹²⁰ Böylelikle eğitim kültür yansımalarının önüne set çekilmiş, milli duyguların canlanması önlenmiştir. Yapılan olumsuz girişimler her zaman Türk öğrencisinin tepkisine yol açmıştır. Nitekim Türklük aleyhinde faaliyette bulunan lise öğretmenlerinden Mesud ve Ali İlmi Fani, Türk öğrenciler tarafından hainler olarak protesto edilmişti.¹²¹ Görüldüğü üzere öğrencilerin tepkide bulunması, onların milli değerlere bağlı bir eğitim istediklerinin en somut göstergesidir.

Yeni gün Gazetesi, 1937'de "Türkiye'de Orta Mektepler Kaldırıldı" başlığı altında, Türkiye'deki ortaokulların kaldırılıp, ilk mekteplerin sekiz yıl olduğunu dile getirmişti. Bu durumun yararlarına değinerek, okuldan mezun olanların hayat için gerekli donanımlara sahip olacağı vurgulanmıştı. Türkiye'de mecburi eğitim yaşının 15 olduğu ve İngiltere'nin dahi bu kararı aldığı vurgulanarak, bu değişikliğin Sancak'a da yansıtılması umut edilmekteydi.¹²² Türkiye, Hatayla kültürel bağlarını güçlendirmek için 1937'de, Türkiye'ye gelecek olan 40 öğrenciye ücretsiz ve yatılı eğitim imkânı sağlanmıştı.¹²³ Buraya kadar yapılan çalışmaları analiz edecek olursak; Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile gerçekleştirilen eğitim değişikliklerinin, Sancak halkı tarafından olumlu algılandığını ve bu doğrultuda 1925 yılına kadar uygulamada bulunduğunu belirtmek gerekir. Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile birlikte medreseler kapanmış, Sancak bölgesinde laik okullar açılmıştı. İnsanlar çocuklarını, Cumhuriyet ideolojisiyle yetişsin diye, yeni açılan laik okullara göndermiştir. Ancak medrese zihniyetine sahip olan muhafazakâr kesim medreselerin kapatılmasını, İslam dininden uzaklaşmak olarak algılamışlardır. 1925 yılına kadar Sancak eğitim programı, Türkiye'de milli ve laik değerler üzerine inşa edilmiş programların aynısıydı. Ancak Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun uygulamadan kalkması, 1925 yılında olmuştur. Bu tarihten sonra Fransa, Hatay'da yerini sağlamlaştırmak için Türkiye aleyhinde propaganda yapmıştır. Kapatılan medreseleri yeniden açtırarak okullarda dini eğitime ağırlık verilmesini istemiştir. 1925'ten sonra muhafazakâr kesim çocuklarını, dini eğitim veren okullara göndermiştir. Ancak Tevhid-i Tedrisat Kanunu uygulamada olmasa dahi, Sancak'taki Türk halkı ve öğrencileri Türkiye'deki eğitim sistemine taraf olmuşlardır. Milli benliklerini korumak, Türkiye ile olan kültürel bağlarını güçlendirmek için öğrenciler 1930 yılından itibaren Türkiye'de eğitim görmeye gitmişlerdir. Bu da bize Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun halk tarafından olumlu karşılandığını göstermektedir. Yine manda yönetiminde, yabancı tebaa için misyoner okullarının açılması ve bu okulların programlarında Türk kültürü aleyhinde konuların yer alması, bize Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun Hatay'da uygulanmadığını göstermektedir.

9 Eylül 1936'da Suriye, bağımsızlığını kazanmıştır. Giriş bölümünde bahsedildiği gibi Hatay birtakım Anayasal haklarla, Hatay Devleti'ne giden yolun kilometre taşlarını kültürel yollarla da elde edecektir.

b) Hatay Devleti Dönemi ve İltihak Sonrası Uygulamaları (1938-1939):

1938 yılından, Hatay Devleti'nin kuruluşuna değin kültürel hayatta, Türkiye'deki eğitim kültür hamlelerinin, yoğun bir şekilde izleneceği yıl olacaktır. Yeniğün Gazetesi 1938'de, "Türkiye Mekteplerine Bu Yıl Ne Kadar Talebe Alındı" başlığı altında, İstanbul'da çıkan Tan Gazetesi Hataylıların yurda dönüşünden bahseden bir yazısının sonunda, Hatay gençlerinin Türkiye'de tahsil görmeleri için daha geniş bir programın yapıldığına, hükümetimizde Hataylı gençlerin parasız olarak Türk mekteplerinde okutulmasını kararlaştırmıştı. Geçen sene 15 talebenin alındığı, bu yıl ise 40 Hataylı öğrencinin Türkiye'de okutulması kabul edilmişti. Bir sonraki yıl sayının daha da artırılması dile getirilmişti.¹²⁴ Sancak'ta çıkan Şam gazetelerinden

¹²⁰ Adnan Sofuoğlu, Adil Dağıstan (2008). *İşgalden Katılma Hatay*, Ankara:Proenix Yayınları, s. 47.

¹²¹ B.C.A., 030. 10- 263. 774. 16 (31.12.1936) .

¹²² *Yeniğün*, 21 Ekim 1937.

¹²³ Sofuoğlu, Dağıstan, a.g.e, s. 72-73.

¹²⁴ *Yeniğün*, 5 Ocak 1938.

Elif-ba Gazetesi ise bu duruma karşı gelen yayınlarda bulunmaktaydı.¹²⁵ Görüldüğü gibi Türkiye'ye öğrenci gönderme yılı, 1930'lardan Hatay'ın Anavatan'a katılmasına kadar sürecektir. Buradaki temel amaç; Misak-ı Milli sınırları içerisinde olmasına rağmen Anavatan'dan ayrı kalan Hatay'ın, Türkiye Cumhuriyeti'nin temel dinamiklerini sadece coğrafi bütünlük olarak değil, aynı zamanda eğitimde gerçekleştirilen laikleşme hamlelerinin zihinlerde kabul edildiğini göstermekteydi.

Eğitimde ve devlet kurumlarında laikleşme eğilimi, Sancak'ta da görülmekteydi. Laiklikle beraber kadının, erkek gibi her kuruluşta yer alması gerekliliği dile getirilmiş¹²⁶ ve kız liselerini bitirenlerin, isterlerse Erkek liselerinin 1.2.3. sınıfın da okuyabilecekleri ifade edilmişti.¹²⁷ Celal Tüleyli, "1938 yılına kadar kızlar ve erkeklerin ayrı program ve sınıflarda okuduğunu belirtmişti. Ancak Hatay Devleti kurulduktan sonra yani 1938'de karma eğitime geçildiğini ifade etmiştir."¹²⁸ Türkiye'de 1926 yılında karma eğitime geçilirken, Hatay'da 1938'de geçilmiştir. Bu durum bize Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun yaşamsal alan bulmasının 1938 yıllarına rastladığını göstermektedir.

Ocak 1938'de, Hatay kültür hayatında Türkiye'deki gelişmelerin Sancak'a yansımaya engel olmak için, eğitim kadrolarına atanan yabancı memurlar eleştirilmişti. Bu bağlamda Sancak'ın kültürel kadrosunda 57 Türk öğretmene karşı, 26 Rum Ortodoks öğretmeni bulunmaktaydı. Oysa resmi nüfus kayıtlarına göre Rum öğretmenlerin sayısı 8, Türk öğretmenlerinin sayısı 57 olmalıydı.¹²⁹ Ancak bölgeyi Arap kültür nüfuzu altına almak isteyen El-Urube Gazetesi bu duruma karşı gelmekteydi. Gazetenin temel amacı ve yanlığı bölgeyi Suriye'nin bir parçası olarak algılayıp yayınlarda bulunmasıydı. Bu durum bize, 1938 yılında dahi Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun Hatay'da tam olarak uygulanmadığını göstermektedir.

Türkiye'de eğitim programlarından, Arapça ve Farsça dersleri çıkartılırken, Hatay'da Ocak 1938'de Şam Maarif idaresinin kararıyla Arapça ve Türkçe aynı derecede lisans dersi olarak gösterilmiştir.¹³⁰ 1938'de Hataylı gençlerin izleyeceği yol, Ankara'nın gerçekleştirdiği inkılâplar doğrultusunda olması istenmişti.¹³¹ Türkiye'de olduğu gibi Hatay'daki devlet ve eğitim kurumlarının laik olunması, din ile devlet işlerinin birbirinden ayrı tutulması istenmişti.¹³² Bu durum bize Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun ve Türkiye'de gerçekleştirilen millî, laik, kültür hamlelerinin Hatay halkı tarafından istendiğini göstermektedir.

1938 yılında da Şam Maarif programı uygulanmaya devam etmişti. Programda ikiliğe yer verilmişti. Suriye'de Fransızca dersleri 4. sınıftan başlarken, Sancak'ta anasınıfından başlamaktaydı. Temel amaç; Sancak'ın Türkiye'den uzak, Fransız ve Suriye idaresinin kültürünü Sancak'ta yaymaktı.¹³³ Bu bağlamda tarih ve coğrafya derslerinde, Suriye Maarif programı uygulanmakta ve derslere Rum Ortodoks öğretmenler girmeye devam etmekteydi. Hatay'ın kültürel hayatında takip edilen sistem medenî milletlerin ve Anayurt'un kullandığı terbiye ve tedrisat sistemine taban tabana zıt ve kendisinden beklenen verimi verememekteydi. Nitekim aynı coğrafyada eğitim veren mevcut iki mektep arasında birbirine benzemeyen metotlar kullanılmaktaydı. Bu durum bütünlükten çok, farklı düşüncelere sebebiyet vermekteydi.¹³⁴ Bu durum bize Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun Hatay'da uygulanmadığını göstermektedir. Türkiye'de Maarif Teşkilatı Kanunu ile yabancı okullarda dahi millî kültür derslerine Türk öğretmenler girerken, Hatay'da bu durum gözlenememekteydi. Ayrıca Tevhid-i Tedrisat Kanunuyla farklı program uygulanışı tarihe karışırken, Hatay'da farklı programda eğitime devam edilmekteydi. Bu sırada Hatay'da yapılan seçimlere Türkiye'de eğitim gören

¹²⁵ *Yeniğün*, 18 Ocak 1938.

¹²⁶ *Yeniğün*, 13 Ocak 1938.

¹²⁷ *Yeniğün*, 24 Şubat 1938.

¹²⁸ 13 Kasım 2008'de Celal Tüleyli ile yapılan konuşma.

¹²⁹ *Yeniğün*, 25 Ocak 1938.

¹³⁰ *Yeniğün*, 25 Ocak 1938.

¹³¹ *Yeniğün*, 4 Şubat 1938.

¹³² *Yeniğün*, 13 Mart 1938.

¹³³ *Yeniğün*, 31 Mart 1938.

¹³⁴ *Yeniğün*, 22 Temmuz 1938.

talebeler gitmişti. Bu öğrencilerin sınavları Türkiye'ye döndüklerinde yapılacağı, Maarif Vekâleti'nin teklifi ve İcra Vekilleri'nin onayıyla kabul olmuştu.¹³⁵ Bu durum, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kültürel anlamda Hatay'a verdiği önemi göstermek bakımından önem taşımaktadır.

1938 yılı Sancak Maarif sisteminin en çok eleştirilere uğradığı yıl olmuştur. Türkiye terbiye ve tedrisat programlarının hiçbir ilaveye veya ihraca lüzum kalmaksızın aynen Hatay mekteplerinde kabul edilmesi, bu programların yalnız Türk mekteplerine değil, bütün Hatay mektepleri için aynen kabul edilmesi istenmiştir.¹³⁶ Bu durum bize Tehvid-i Tedrisat Kanunu'nun uygulamada olmasa dahi insanlar tarafından olumlu algılandığını ve onun kazanımlarının Hatay'da uygulanması istendiğini gösterir.

Yeniğün Gazetesi, 28 Temmuz 1938'de Atatürk inkılâplarının Türk milletinin bünyesine uygun olduğunu ve inkılâpların en ideal yaşam şekli olduğunu belirtmişti. Aynı zamanda inkılâpların Hatay'da da uygulanması arzu edilmişti.¹³⁷ Ayrıca Hataylıların anladığı inkılâp; kudret, cesaret, kültür yönünden Atatürk'ün anladığı inkılâptır görüşü dile getirilmişti.¹³⁸ 1938 yılı Hatay halkının Türkiye'yi daha da yakından takip edeceği yıl olmuştu. İlerde Hatay Devleti teşekkül edilince Türkiye Cumhuriyeti'nin gerçekleştirdiği laik hamlelerin Hatay'da uygulanması istenmişti.¹³⁹ Atatürk inkılâpları ve laik hamleler ifadesinden hareketle, eğitimde de bu uygulamaların görülmek istendiği sonucuna varılabilir.

2 Eylül 1938'de, Hatay Devleti'nin kurulmasından sonra devlet yüzünü Suriye'den Türkiye'ye çevirmiş ve Türkiye ile olan ilişkilerini her alanda geliştirmek için faaliyetlerde bulunmuştur. Nitekim Sancak'ın kültürel kadrolarında yer alıp, Fransa ve Suriye adına hizmet veren memurlar görevlerinden uzaklaştırılmıştı. Bu bağlamda yoğun baskılara dayanamayan Sancak Müfettişi Bazantay da istifa etmiştir. Eğitim kadrolarındaki Türk olmayan öğretmenler görevlerinden alınmıştır. Yeni kadrolara Türk öğretmenler getirilmişti. Maarif Vekâleti'ne, A.Faik Türkmen ve Tedrisat Müfettişliği'ne Nuriye Siliöz getirildi. Eğitimde Türkiye'nin izlemiş olduğu milli, laik, çağdaş eğitim programları kabul edilip, program uygulamaya konuldu. Türk ve Arap Lisesi diye ikiye ayrılıp, farklı dilde eğitim yapan Arap Lisesi kısmı kapatıldı. Arapça tedrisat yapan okullarda tamamen Türkçe eğitime yer verildi.¹⁴⁰ Eğitimde Türkiye'de olduğu gibi millilik kavramı ön plana çıktı. Türkiye'den Sancak'ta eğitim vermek üzere öğretmenler getirildi. Buraya kadar ki gelişmelerin anlatılmasındaki sebep, Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun uygulanmasını engelleyen faktörlerin nasıl tasfiye edildiğini belirtmekti. 2 Eylül 1938 tarihinden itibaren Hatay halkının en başından beri istemiş olduğu Tevhid-i Tedrisat Kanunu, yavaş yavaş uygulamaya konulmuştu. Maarif Vekâleti, kültürel ve eğitim kadrolarında Cumhuriyet'in kazanımlarını yerleştirerek, Türkiye'de Cumhuriyet ideolojisiyle yetişmiş öğretmenleri Hatay'a getirterek, Türk Milli Eğitim sistemini benimsediğini göstermişti.

Hatay Devleti'nin kuruluşundan sonra Hatay Maarif Teşkilatı'nı, Türkiye'deki Türk Maarif Teşkilatı seviyesine yükseltmek temel amaç edinildi. Nitekim 13 Ekim 1938'de, Yeni gün Gazetesi, kültürel hayatta izlenmesi gereken yolu şöyle ifade etmekteydi: " Atatürk'ün Türk Tarihine ve bugünkü cihana hediyesi olan Hatay Devleti'ni teşkilatlandırırken noktai hareketimiz daima 'Kemalist' prensipler olacağına şüphe yoktur. Devlet teşkilatını en mühim bir cephesini teşkil eden kültür işlerimizde modern Türkiye'nin prensiplerinden mühlhem olmak zarureti kati hedefimizdir."¹⁴¹ Bu doğrultuda, Türkiye'de gerçekleştirilen; ancak Hatay'da uygulanamayan milli, laik ve çağdaş eğimin yapısının Hatay'da uygulanması istenmişti.

¹³⁵ Metnin tamamı için bkz: B.C.A. 030.18.01.02. 83.40.6 (5.5.1938).

¹³⁶ Yeniğün, 23 Temmuz 1938.

¹³⁷ Yeniğün, 28 Temmuz 1938.

¹³⁸ Yeniğün, 13 Ağustos 1938.

¹³⁹ Yeniğün, 23 Ağustos 1938.

¹⁴⁰ Sökmen, a.g.e, s. 69.; Tekin vd, a.g.e, s. 74-75.; Soyer vd, a.g.e, s. 48; Mursaoğlu vd, a.g.e, s. 36.; Faruk Sükan vd. (1967). Hatay İl Yıllığı, İstanbul: MEB,s. 89; Yavuz, a.g.t, s. 124.; Sofuoğlu, Dağıstan, a.g.e, s. 95.

¹⁴¹ Yeniğün,13 Beşinciteşrin 1938; Ayrıca bkz: Yeniğün, 8 Ekim 1938

Hatay'da mevcut bulunan okullarda, Türk Milli Eğitim programına göre düzenlemeler yapılmıştı. Kız ve erkek öğrencilerinin aynı programda ve aynı sınıflarda okuması için faaliyette bulunulmuştu. Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nu anlayışına uygun olarak yeni okullar açılmıştı. Yabancı ve azınlık okullarında yeni düzenlemelere gidilmişti.¹⁴² 29 Ekim 1938 tarihinde Cumhuriyet Bayramı ilk kez coşkun bir şekilde kutlanmıştı. Hatay'da bulunan her okul, Türk inkılabının ayrı yönlerini sembolize edecek şekilde kutlamalarda bulunmuştu.¹⁴³ Bercis Ezer, Lütfiye Kuseyri ve Sueda Bereket ile yapılan konuşmalarda, "1938 yılına kadar okullarda milli bayramların kutlanmasının yasak olduğunu belirtmişlerdi. Ancak Türk öğrenciler bir araya gelerek milli bayramların kutlanıldığını belirtmiştir. Bayramlara katılan öğrencilerin yok yazıldığını, onlara ceza verildiğini ifade etmişlerdi. 1938 yılında Hatay Devleti'nin kurulmasına paralel olarak, bayram kutlamalarında resmileştiği de dile getirilmişti."¹⁴⁴ Tevhid-i Tedrisat Kanun'u gereğince kapanan medreseler, Hatay'da da 1938'de yavaş yavaş kapatılmıştı. Hatay'ın Türkiye'ye katılımı ardından medreseler tamamen tarihe karışmıştı. Hacivat-Karagöz Gazetesi¹⁴⁵ medreselerin son zamandaki durumuna ve kapanışına dair şunları yazmıştır:¹⁴⁶ "Eski zamanların son günlerinde medreseler asker kaçaklarına yatak, aç gözlü bir takım somun düşmanlarına tembelhane olmuştur. Bir sene yeyip içip, esneyip gerinen üç aylar vaktini getirdi mi çarıkları sıkıp Anadolu'nun kırbir bucağında, cer hocalığına çıkan bu yobazlar saf halkı güzelce soyup soğana çevirdikleri gibi, din namına ipsiz sapsız bir sürü yalan dolanlarla da milleti zehirleyip berbat ederlerdi... Tembel yatağı medreseler yıkılmış, imam kıyafetine giren asker kaçağı milletin disiplinli saflarında erimiştir." İfadesiyle, medreselerin kapanmasına ilişkin hicivli ifadeler yer verilmişti. Böylelikle Cumhuriyet Türkiye'sinde gerçekleştirilen çağdaşlaşma hamleleri, 1938'de Hatay'da uygulama alanı bulmuş ve 1939'da hayata geçirilmişti.

Tahsin Atmaca, Sami Sovuksu ve Sueda Bereket ile yapılan görüşmelerde, "1938-1939 yıllarında medreselerin kapatılmasını olumlu bulduklarını ifade etmişlerdir. Her zaman milli, laik ve çağdaş eğitimden yana olduklarını, Atatürk'ün büyük bir lider olduğunu belirtmişlerdi. 1938 ve 1939 yıllarında Türk Milli Eğitim politikasının Hatay'da uygulandığını, öğretmenlerinin tamamının Türk olduğunu ve yabancı öğretmenlerin Hatay'ı terk etmek zorunda kaldıklarını belirtmişlerdi."¹⁴⁷

Hatay Devleti dönemini genel olarak değerlendirecek olursak, 1938 yılı Hatay halkının Cumhuriyet kazanımlarının okullarda uygulanmasını en çok istediği yıl olmuştur. Bağımsızlığın vermiş olduğu rahatlıkla, Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun uygulanmasına neden olan engeller ortadan kaldırılmış, medreseler kapanmış, laik, milli eğitim anlayışı okullarda egemen olmuştur. Nitekim Cumhuriyet Bayramı'nın okullarda kutlanılmaya başlanması, milli his ve duyguların artırılarak öğrencilerin eğitilmesi bize Hatay'ın, Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nu olumlu olarak algıladığını ve bu yönde faaliyete geçildiğini göstermektedir. Ayrıca 1938 yılında Hatay'dan Türkiye'ye öğrenci gönderilmesi, Türkiye ile olan kültürel bağlılığın devamını sağlamada önem arz etmektedir. Yine aynı şekilde Türkiye'de Cumhuriyet kazanımlarıyla yetişmiş öğretmenlerin Hatay eğitim kadrolarına alınmaları, Atatürk dönemi eğitim kültür

¹⁴² Tekin vd, a.g.e, s. 75.

¹⁴³ Galioğlu, a.g.t, s. 51.

¹⁴⁴ 12- 14 Kasım 2008'de Bercis Ezer, Lütfiye Kuseyri ve Sueda Bereket ile yapılan konuşma.

¹⁴⁵ "Hatay'da ilk Türkçe mizah gazetesi olan Karagöz Gazetesi, Tarık Mümtaz tarafından Antakya'da kurulmuştur. Cumartesi ve Çarşamba günleri çıkan ve halk tarafından coşkun bir merak ve muhabbetle okunan bu gazete, İskenderun Sancak'ında çıkan ilk mizah gazetesi olduğu gibi Suriye karikatür âleminde derin bir dikkat ve hareket uyandırmıştır. Karagöz adında da belli olacağı gibi gizli ve aşikâr suiistimallere ve amillere saldırmış. Fakir ve yoksul Türk kütlesi ile omuz omuza ve gönül gönüle yürümüştür. İşgal idareleri zamanında üç seneye yakın neşriyat hayatında bir defa beş, bir defa 10 Suriye lirası para cezasına çarptırılmış ve ödemiş, zem ve kadih maddesinden dolayı bir defa yirmi Suriye lirası para, bir hafta habis cezasına mahkûm olmuştur... Karagöz Hacivat Gazetesi, Milletler Cemiyeti nezdinde Fransız Deleşesi bulunan Kont Rober Deke'nin Antakya'yı ziyareti esnasında "Ben bir lider olsaydım" başlıklı yazısı ile Sancak Fransız ve yerli hükümetinden şiddetle şikâyet ettiği için idari bir kararla kapatılmış ve Hatay Devleti'nin Teşekkülünden sonra tekrar intişarına müsaade edilerek, Hatay'ın Türkiye'ye ilhakına ve Cumhuriyet idaresinin kuruluş günlerine kadar yayına devam etmiştir". Bkz: Tarık Mümtaz(1942) *Hatay Albümü*, İstanbul: Ticari Birlik Gazetesi, s.40-42.; T. Mümtaz, *Çizgiler*, a.g.e, s. 209.

¹⁴⁶ *Hacivat Karagöz*, 8 Mayıs 1939 .

¹⁴⁷ 13-14 Kasım 2008'de yapılan görüşmeler.

politikalarının Hatay'da uygulanılmak istendiğini göstermektedir. Sonuç olarak Tevhid-i Tedrisat ve Maarif Teşkilatı Kanunu ile ulaşılacak istenen hedefe, Hatay Devleti ve ilhak döneminde varılmıştır.

Sonuç

17. yüzyılda, Osmanlı Devleti'nin, Batının üstünlüğünü kabullenmesiyle, Osmanlı Devleti'ni diriltme, yaşatma çabalarına girilmiştir. Osmanlı Devleti'ni ayakta tutma girişimleri, dönemin devlet adamlarının ve tarihçilerin konusu olmuş, Batı'nın değerlerini almada mutabakat sağlanmıştı. Osmanlı Devleti'ndeki modernleşme olgusu ilk defa, medrese ve ulemanın etkisi dışındaki askeri okullarda gerçekleşmişti. Böylelikle Lale devri ile modernleşme sürecine girilmiştir. Tanzimat Fermanı'nın ilanı ile birlikte, diğer dönemlerden farklı olarak toplumsal, siyasal, eğitim alanlarında değişikliğe gidilmiştir. Tanzimatçıların temel düşüncesi; modernleşmenin kökleşmesi ve yaygınlaşması için eğitim kurumlarının devlet elinde olmasıydı. Ayrıca toplumsal kaynaşmayı, birleşimi sağlamak için "Osmanlıcılık" ideolojisini ön plana çıkarmışlardı. Temel amaç; Osmanlı ruhunu benimsemiş ve bu tarzda eğitim almış öğrencilerin devlete bağlılığını sağlamaktı. Bu dönemde, din ağırlıklı eğitim veren medreseler ve Sıbyan Mektepleri dışında, ilköğretim düzeyinde Rüştiyeler, ortaöğretim düzeyinde, İdadi ve Sultaniler açılmıştı. Böylelikle eskinin yanında yeniyi yaşatma çabaları olumsuz sonuçlanmış, toplumsal yapıda ikiliklerin su yüzüne çıkmasına sebep olunmuştu. Çünkü farklı programlar, farklı düşünen insan tipinin ortaya çıkartmıştır.

Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte, Anayasal düzene geçen Osmanlı Devleti, Tanzimat döneminde açılan okulları, Anadolu'nun tüm coğrafyasına yaymıştı. Bu dönemde, Atatürk'ün etkileneceği Türkçülük ve Batıcılık görüşü, Cumhuriyet dönemi eğitim anlayışının temelini oluşturacaktır. Nitekim Ziya Gökalp; eğitimin dinin etkisinden uzak, milli değerler üzerine inşa edilmesini savunmuş, Abdullah Cevdet ise, Batıcılık ideolojisi ile eğitimin laik olmasını ifade etmişti. Ancak bu dönemdeki fikir akımları, teorik olarak nizamnamelerde kalmıştır. 1919'da Atatürk'ün liderliğinde başlatılan milli mücadele sırasında, 15 Temmuz 1921'de Ankara'da Maarif Kongresi toplanmış, Cumhuriyet dönemi eğitim anlayışının temelleri oluşturulmuştu. Ancak Maarif Kongresi'ne, Hatay'dan bir delegenin katılıp, katılmadığı bilinmemektedir. Kurtuluş Savaşı'nın zaferle sonuçlanmasıyla birlikte, din imparatorluğundan, üniter laik devlet yapısına geçiş sağlanmış, ümmetçi anlayış terk edilerek, milliyetçi anlayış ön plana çıkarılmıştı. Özellikle Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte rejimi koruyacak, kökleştirecek, yaygınlaştıracak inkılâplar yapılmıştı. Bu inkılâplardan biri de, 3 Mart 1924 tarihinde kabul edilen, Tevhid-i Tedrisat Kanunu'dur. Bu kanunla birlikte, bütün okullar Maarif Vekâleti'ne bağlanmış, medreseler kapatılmış, ikili eğitim anlayışına son verilmiş, eğitim milli, laik değerler üzerine inşa edilmişti. Türkiye'de yaşanan bu gelişmeler, Hatay'a da yansımıştır. Türkiye'nin genelinde kapatılan medreseler, Hatay'da da kapanmıştır. İnsanlar bu durumu olumlu karşılayıp, çocuklarını laik eğitim veren kurumlara göndermişti. Türkiye'de, Tevhid-i Tedrisat Kanunu kazanımları doğrultusunda hazırlanan ders kitapları ve eğitim programları, Hatay'da da uygulanmıştı. Ancak 1925 yılından itibaren Hatay'daki gelişmelerden rahatsız olan manda yönetimi, Hatay'ın eğitim kurumlarına el atmış ve ders programında değişiklik yapmıştı. Fransızlar, medreselere el atarak, bol ödenek yardımıyla bulunmuşlardı. Türkiye'deki kültür hamlelerini İslam dininden uzaklaşma olarak nitelendirip, okullarda din ağırlıklı eğitim verilmesine yol açmıştı. Böylelikle Tevhid-i Tedrisat Kanunu, Hatay'da uygulamaya geçememişti. Eğitimde ikilik yaratılarak, farklı programda okullar açılmış, eğitim kadrolarına Fransız yanlısı ve Arap milliyetçisi öğretmenler atanmıştı. Bu durum 1928 yılından itibaren sistemli olarak uygulanmıştı. Eğitim programlarından milli kültürü geliştirecek, milli bilinci canlandıracak konular çıkartılmıştı. Yapılan araştırmada görüldüğü üzere, derslerde Atatürk'e ve Türk inkılâbının yüceliğine değinilmemişti. Bu durum, 22 Mart 1926 tarihli Maarif Teşkilatı Kanunu'nun, manda yönetimindeki Hatay'da uygulanamadığını göstermektedir. Ancak Türkiye'deki gelişmeleri olumlu karşılayan aydın kesim, Türk halkı ve öğrenciler, Türkiye'deki milli eğitim sisteminin Hatay'da uygulanmasına taraf olmuşlardı.

Hatay halkı, Türkiye ile olan kültürel bağlarını geliştirmek, Cumhuriyet ideolojisinin Hatay'da yaygınlaşması ve yerleşmesi için 1930 yılından itibaren Türkiye'ye öğrenci göndermiştir. 1932 yılında, Hatay'ın Türkiye ile kültürel bağlarını koparma adına, İstanbul'dan gelen kitapların, okullarda okutulması, Sancak idaresince yasaklanmıştı. Ancak Yenigün Gazetesi, her defasında Türkiye'deki milli, laik eğitim sisteminin Hatay'da uygulanmasını savunmuş, Hatay halkının duygularına tercüman olmuş, Tevhid-i Tedrisat Kanunu felsefesinin ve anlayışının Hatay'da uygulanmasını arzulamıştı. Nitekim Türkiye'deki eğitim hamlelerini yakından izleyen Hatay halkı, istediği ve özlediği eğitim anlayışına, Hatay Devlet'i zamanında kavuşmuştu. Bu doğrultuda medreseler yavaş yavaş kapatılmış, eğitim kadrolarına Türk öğretmenler getirilmiş, eğitimde millileşme ve laikleşmenin önünü tıkayacak engeller ortadan kaldırılmıştı. Böylelikle Tevhid-i Tedrisat ve Maarif Teşkilatı Kanun'u, Hatay Devleti döneminde yaşam alanı bulmuştur.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

B.C.A., 030.10-263.774.16 (31.12.1936).
B.C.A. 030.18.01.02. 83.40.6 (5.5.1938).

Zabıt Cerideleri

TBMM Kavanin Mecmuası (1924). C.II, D.II, İ.I, Ankara.
TBMM Zabıt Ceridesi (1968). C.7, D.II, İ.II, Ankara: Meclis Matbaa.
TBMM Zabıt Ceridesi (1975). C.8, D.2, İ.2, TBMM Matbaası.

Araştırma ve İnceleme Eserler

AKGÜN, Seçil (2006). *Halifeliliğin Kaldırılması ve Laiklik*, İstanbul: Temel Yayınları.
AKGÜL, Seçil (1983). "Tevhidi Tedrisat", *Cumhuriyet Dönemi Eğitim*, İstanbul: MEB.
AKPINAR, Zeki (Eylül 1944). "Hatay'da Kültür", *Hatay Halkevi*, S. 8.
Atatürk'ün *Söylev ve Demeçleri* (1997). Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
BERKES, Niyazi (2005). *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları
BİLGİLİ, F. Mesut (1939). *Hatay Kültür Hayatı*, Antakya: İktisat Basımevi.
BİLİM, Y. Cahit (2002). *Türkiye'de Çağdaş Eğitim Tarihi*, (1730-1876) Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
ÇELENK, Selim (1997). *Hatay'ın Kurtuluş Mücadelesi Anıları*, Antakya: Antakya Gazeteciler Derneği.
DOĞANER, Yasemin (2002). *Atatürk İnkılaplarının Topluma Yansımaları*, Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi.
ERGİN, Osman (1977). *Türk Maarif Tarihi*, C.I-II, İstanbul: Osman Bey Matbaa.
-----; *Türk Maarif Tarihi*, C.5.
ERGÜN, Mustafa (1982). *Atatürk Devri Eğitim*, Ankara: Ankara Üniversitesi, DTCF Yayınları, No: 35.
ERKAL, Şükrü (1988). *Atatürk ve Hatay*, Ankara: Genel Kurmay Yayınları.
EROĞLU, Hamza(Kasım 1987). "Modern Eğitim İlkesi Olarak Eğitim Birliği ve Yanlış Uygulamalar", *AAM*, C. IV, S. 10.
FİLİZ, Taylan (2005). *Milli Mücadele ve Cumhuriyet Döneminde Öğretmen Örgütlerinin Eğitim Sorunlarına Bakışı(1920-1935)*, İstanbul: İÜ, AİİTE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
GALİOĞLU, Rengin (2004). *Hatay Kültür Tarihinde 1921-1938 Dönemi ve En Önemli Eğitim Kurumu Antakya Lisesi*, Antakya: MKÜ, SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
GÖKSEL, Burhan(Temmuz 1985). "Atatürk'ün Eğitim Konusundaki Görüşleri ve Misakı Maarif", *AAM*, C.I, S. 3.
GÖZTEPE, T. Mümtaz (Mart 1974). "Bıçak Kemiğe Dayanıyor Hatay Türkleri Ayaklanıyor", *Hatay'ın Sesi*, C.3, S. 32.
KOÇER, A. Hasan (1992). *Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi*, (1773-1923), İstanbul: MEB.
KODAMAN, Bayram (1980). *Abdülhamit Devri Eğitim Politikası*, İstanbul: Ötüken Yayınları.
Komisyon (1982). *Yurt Ansiklopedisi*, C.5, İstanbul
KONGAR, Emre (1994). *İmparatorluktan Günümüze Türkiye'nin Toplumsal Yapısı*, C. I-II, İstanbul: Remzi Kitapevi.
-----; (1983). *Devrim Tarihi ve Toplum Bilim Açısından Atatürk*, İstanbul: Remzi Kitapevi.
KONURALP, A. Nuri (1973). *Hatay'ın Kurtuluş ve Kurtuluşu Mücadelesi Tarihi*, İskenderun: Hatay Postası Gazetesi Basımevi.
KONURALP, Abdurrahman (Mart 1992). "Nuri Aydın Konuralp" *GKD*, YIL 4, S. 37, Antakya.
LEWIS, Bernart (2004). *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Ankara: TTK.
MELEK, Abdurrahman (1991). *Hatay Nasıl Kurtuldu?* Ankara: TTK.
MUMCU, Ahmet (1984). *Türk Tarihi Açısından Türk Devriminin Temelleri ve Gelişimi*, İstanbul: İnkılap Yayınları.
MURSAOĞLU, Mehmet vd. (2003). *Cumhuriyetin 80. Yılında İskenderun*, İstanbul: MEB.
MÜMTAZ, Tarık (1942). *Hatay Albümü*, İstanbul: Ticari Birlik Gazetesi.
----- (1935). *Çizgiler ve Bilgiler*, Halep.
ORTAYLI, İber (1999). *İmparatorluğun En Uzun Yılları*, İstanbul: İletişim Yayınları.
ÖCAL, Hulki (1953). *Hatay Savaşı*, Ankara: Desen Matbaa.

- ÖZBUDUN, Ergun(1995). " Halifeliğin Kaldırılmasının Cumhuriyetin Laikleşmesinde Yeri ve Önemi", *Türkiye'nin Laikleşmesinde 3 Mart 1924 Tarihli Kanunların Yeri ve Önemi Paneli*, AAM.
- SAKAOĞLU, Necdet (2003). *Osmanlıdan Günümüze Eğitim Tarihi*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- SARI, Zafer (1991). *Bütün Yönleriyle Şenköy*, Antakya: Bilgi İşlem Merkezi.
- SEZER, Ayten (1985). *Atatürk Dönemi Milli Eğitim Politikası*, Ankara: HÜ, AİİTE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- (1994). *Atatürk Dönemi Yabancı Okullar (1923-1938)*, Ankara: HÜ, AİİTE, Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- (2000). " Atatürk Dönemi Eğitim Politikası", *Türk Yurdu*, C. 20, S. 160.
- SİLİÖZ, Remzi(1937). *Hatay ili ve Milli Mücadele Yılları*, Bursa: Emek Basımevi,.
- SOFUOĞLU, Adnan; Dağistan, Adil (2008) *İşgalden Katılıma Hatay*, Ankara: Phoenix Yayınları.
- SOYER, Şinasi vd.(1998). *Hatay İli Cumhuriyet Öncesi ve Sonrası Eğitim*, Hatay: MEB.
- SÖKMEN, Tayfur (1992). *Hatay'ın Kurtuluşu İçin Harcanan Çabalar*, Ankara: TTK.
- SÜKAN, Faruk vd.(1967). *Hatay İl Yıllığı*, İstanbul: MEB.
- SUNGU, İhsan(1938). " Tevhidi Tedrisat", *Bellekten*, Temmuz Sayısı, s.7-8.
- ŞAHİN, Cem (2002). *Laik Eğitim Uygulamaları Açısından Cumhuriyet Dönemi Türk Eğitimi (1923-1960)*, Ankara: Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- TEKİN, Mehmet vd. (1984). *Hatay'da Eğitim ve Kültür*, Ankara: MEB.
- TUNAYA, Z. Tarık (1999). *Batılılaşma Hareketleri*, C.II, Ankara: Cumhuriyet Yayınları.
- UNAT, R. Faik (1964) *Türkiye Eğitim Sisteminin Gelişimine Tarihi Bir Bakış*, Ankara: MEB.
- ÜZÜN, Süleyman (1989). *İki Büyük Savaş Arası Dönemde Hatay Tarihi(1918-1939)*, Ankara: HÜ, AİİTE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- ZÜRCHER, J.E (1993). *Modern Türkiye'nin Tarihi*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Gazeteler

- Hacıvat-Karagöz* (Antakya)
Yeni gün (Antakya)
Yıldız(Beyrut)
Vahdet (Halep)

Dergiler

- Atatürk Araştırma Merkezi*
Güneyde Kültür
Hatay'ın Sesi
Hatay Halkevi
Türk Yurdu

Kaynak Kişiler

- Sueda Bereket
Lütfiye Kuseyri
Sami Savuksu
Celal Tüleyli
Tahsin Atmaca
Bercis Ezer